

Kunnskap om verktøy og tiltak for å motivere til kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg

Forfattere:

Gilda Seddighi, Nina Jentoft, Frøy Losnedal, Siv Merete Kjenes Arnesen (NORCE) og Hilde G. Corneliussen (Vestlandsforskning)

Rapport 13-2024, NORCE Helse og samfunn

Rapporttittel	Kunnskap om verktøy og tiltak for å motivere til kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg
Institusjon	NORCE Norwegian Research Centre, Helse og samfunn
Oppdragsgiver	Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir)
Gradering	Åpen
Rapportnr	13-2024, NORCE Helse og samfunn
ISBN	ISBN nr. 978-82-8408-356-8
Antall sider	41
Publiseringsmnd.	Juni
CC-lisens	CC BY 4.0

© NORCE Norwegian Research Centre.

NORCE er sertifisert i henhold til NS-EN ISO 9001:2015 og NS-EN ISO 14001:2015.

Innhold

Forord	3
Sammendrag	4
Summary	5
1. Innledning	6
2. Forskningsdesign og -metode	10
2.1. Casestudier: kriterier og utvalg	10
2.2. Datainnsamling	11
2.3. Etske betraktninger	12
3. Forståelser av kjønstradisjonelle utdanningsvalg	14
3.1. Begrepet «kjønstradisjonelle utdanningsvalg»	14
3.2. Uklare formål	15
3.3. Kjønnbalanse	16
3.4. Oppsummering	17
4. Er kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg et mål i skolen?	18
4.1. Skolens ansvar og rolle	18
4.2. Mål og strategi	19
4.3. Skolens samarbeid med andre aktører	21
4.4. Oppsummering	23
5. Betydning av lokal kontekst	24
5.1. Betydningen av nærmiljøskolen og det lokale næringslivet	24
5.2. Skolens samarbeid med kommune og næringsliv i utdannings- og yrkesveiledning	25
5.3. Oppsummering	26
6. Bruk av verktøy og tiltak i skoler	28
6.1. Faget Utdanningsvalg	28
6.2. Nettsider og visuelle verktøy	30
6.3. Hospitering	30
6.4. Bedriftsbesøk	31
6.5. Den individuelle samtalen	32
6.6. Tiltak og kampanjer for rekruttering av det underrepresenterte kjønn	33
6.7. Oppsummering	34
7. Avsluttende oppsummering	36
7.1. Er mindre kjønstradisjonelle utdanningsvalg egentlig en målsetning for skolene?	38
7.2. Råd og anbefalinger	39
8. Referanseliste	40

Forord

Prosjektet *Kunnskap om verktøy og tiltak for å motivere til kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg* er gjennomført på oppdrag for Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) av NORCE i samarbeid med Vestlandsforskning i perioden august 2023 til april 2024. Målet var å undersøke hvordan ungdoms- og videregående skoler legger til rette for at elever kan velge utdanning uavhengig av kjønn.

Vi vil takke alle som har deltatt i dialogmøter, intervjuer og spørreundersøkelsen. Tusen takk til alle elever, lærere, skolerådgivere, skoleledere og skoleeiere som har delt synspunkt og erfaringer ved å svare på spørreundersøkelser eller delta i intervjuer.

30.april 2024

Prosjektleder, NORCE

Gilda Seddighi

Sammendrag

Denne rapporten er utarbeidet på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir), med mål om å undersøke hvordan ungdoms- og videregående skoler legger til rette for at elever kan velge utdanning uavhengig av kjønn. Norge har et av verdens mest kjønnssegregerte arbeidsmarkeder, der noen fagområder er mer preget av kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg enn andre. Jenter er sterkt underrepresentert innen realfag og tekniske fag, mens det er svært få gutter innen helse- og omsorgssektoren, både i utdanningsløpet og på arbeidsmarkedet. Det finnes en rekke tiltak for å motvirke kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg, som ofte er drevet av lokale ildsjeler og gjennomført i relativt liten skala. Selv om likestilling er en bredt akseptert idé, kan det likevel være utfordrende å etablere aktive praksiser for implementering.

Denne studien besvarer tre hovedspørsmål om:

- 1) Hvordan blir tiltak og verktøy tilrettelagt av fylkeskommuner, kommuner og skoler?
- 2) Hvilke tiltak, barrierer og bruksmønstre opplever skolene når det gjelder tilgangen til og bruken av tiltak?
- 3) Hvordan oppfattes nytten og effektiviteten av tiltakene i forhold til målet om jevnere kjønnsfordeling i utdanninger?

Studien avdekker ulike synspunkter blant representanter fra fylkeskommuner, kommuner og skoler om hvorvidt reduksjon i kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg bør være et mål i skolen. Ifølge skolerepresentanter kan tydelige retningslinjer bidra til bedre koordinering av dette arbeidet, både på tvers av skoler og mellom ulike nivåer av myndigheter. Dette vil kunne integrere arbeidet som en del av de overordnede planene og tiltakene som styrer aktivitetene i skolen og samarbeidet mellom ulike aktører. Ungdommens historier viser at endring er mulig: Både karriereveiledning og informasjonskampanjer er effektive, og spesielt har praktisk erfaring med fag og yrker stor betydning for valg av utdanning. Likevel avdekker studien at et tydelig mål om å redusere kjønnsstereotypiske utdanningsvalg ikke er etablert. Som et resultat av dette blir ikke tiltak for å oppnå dette målet systematisk iverksatt, men det risikerer heller å bli nedprioritert til fordel for andre mål og prioriteringer.

Summary

The report has been commissioned by the Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs (Bufdir), with the aim of examining how lower and upper secondary schools facilitate students' ability to choose education regardless of gender. Norway has one of the world's most gender-segregated labor markets, where some fields are more affected by traditional gendered education choices than others. Girls are significantly underrepresented in STEM (science, technology, engineering, and math) fields and technical subjects, while boys rarely choose health and care sector, both in terms of education and employment. There are numerous initiatives to counteract traditional gendered education choices, often driven by local enthusiasts and implemented in a relatively small scale. Despite gender equality being a widely accepted concept in Norway, it can still be challenging to establish active practices for implementation.

This study addresses three main questions:

- 1) How are initiatives and tools facilitated by county municipalities, municipalities, and schools?
- 2) What initiatives, barriers, and usage patterns do schools experience regarding access to and utilization of initiatives?
- 3) How are the usefulness and effectiveness of initiatives perceived in relation to the goal of achieving a more balanced gender distribution in education?

The study reveals differing viewpoints among representatives from county municipalities, municipalities, and schools regarding whether reducing traditional gendered education choices should be a goal in schools. According to school representatives, clear guidelines could contribute to better coordination of this work, both across schools and between different levels of authorities. This could integrate the work as part of the overarching plans and initiatives that govern activities in schools and cooperation between various stakeholders. Youth stories demonstrate that change is possible: Both career guidance and information campaigns are effective, and particularly, practical experience in subjects and professions is significant for education choices. However, the study finds that a clear goal to reduce gender-stereotyped educational choices is not established. Consequently, measures to achieve this goal are not systematically implemented but rather risk being deprioritized in favor of other goals and priorities.

1. Innledning

Denne rapporten er skrevet på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) for å belyse hvordan ungdoms- og videregående skoler jobber med utdanningsvalg i forhold til kjønn. 85 % av alle sysselsatte i Norge arbeider i et yrke der det ikke er kjønnsbalanse (Østbakken mfl., 2017), det vil si i et yrke der det er mer enn 60 % av enten kvinner eller menn. Norge har et av verdens mest kjønnssegregerte arbeidsmarkeder (Solheim & Teigen, 2006). Den skjeve kjønnsfordelingen i utdanning begrenser unges muligheter og tilgang til kompetanse i arbeidslivet (Reisel mfl., 2019; NOU, 2019:19), og det reduserer mangfoldet blant ansatte på tvers av yrker og sektorer. Denne rapporten ser nærmere på hva ungdoms- og videregående skoler gjør for å gi elever nødvendig kunnskap, erfaring, og bevissthet som kan bidra til at de velger utdanning uavhengig av kjønn.

En rekke faktorer påvirker kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg, inkludert interesser, stereotypier, sosial bakgrunn, innvandrerbakgrunn, familieforhold og den sosiale konteksten unge vokser opp i (Seehuus, 2019). Selv om de fleste elever i videregående skole går på et utdanningsprogram med jevn kjønnsbalanse, og selv om jenter nå oftere velger utradisjonelt i høyere utdanning, er yrkesfaglige utdanningsprogrammer fortsatt sterkt kjønnsdelte (Reisel mfl., 2015; Reisel mfl., 2019).

Som påpekt av Reisel mfl. (2019), finnes det et mangfold av tiltak for å motvirke kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg. Ofte er de drevet av lokale ildsjeler og er gjennomført i relativt liten skala. Samtidig finnes det også større tiltak med større nedslagsfelt og rekkevidde som har samme mål, for eksempel «Jenter og teknologi» – et nasjonalt prosjekt ledet av Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO). Svært få tiltak for å rekruttere og veilede unge til utdanningsvalg har blitt ordentlig evaluert. «Jenter og teknologi» er ett av unntakene (Corneliussen mfl., 2021b). Evalueringen viste at tiltaket hadde god effekt for jenter som deltok, men også at noen skoler var mindre positive til tiltaket rettet mot kun «ett kjønn», og dermed undergravde potensialet i tiltaket (Corneliussen, 2023). Det er begrenset kunnskap om hvordan disse tiltakene blir tilrettelagt og brukt i skolene. Tidligere evalueringer av slike tiltak viser at det er flere variabler som påvirker bruken i skoler. Disse inkluderer faktorer som lokalisering (by/bygd), økonomisk kapasitet, ildsjeler og prioriteringer, hvorvidt kjønn blir adressert, og ulike forståelser av kjønns(u)tradisjonelle valg og hvorvidt disse kan påvirkes (Corneliussen mfl., 2021a; Mordal mfl., 2020).

I denne studien ses forskjell i handlinger mellom kvinner og menn som et resultat av samfunnsdiskurser. Disse forskjellene er forhandlet på ulike arenaer og nivåer, inkludert skoler (Connell, 2005). Mens lover og regler muliggjør frie valg, velger ungdommer likevel kjønnsstradisjonelt. Den vedvarende kjønnsfordelingen i arbeidsliv og utdanningsvalg tyder på at sosiale forståelser av kjønn ikke alltid er forenelig med idealet om at alle, uavhengig av kjønn, kan ha hvilke som helst interesser og utvikle sine interesser fritt. Derfor kan tiltak som har som mål å fremme kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg oppfattes som avvikende fra sosiale normer eller som unødvendige (Corneliussen, 2023). Dette skjer på bakgrunn av en generell oppfatning av likestilling som noe viktig eller som et oppnådd mål i samfunnet (Skjeie & Teigen, 2005).

Likestilling som et mål og velferdsstaten som en aktiv kraft som arbeider mot dette målet, kjennetegner de nordiske landene, inkludert Norge (Borchorst & Siim, 2008; Hernes, 1987).

Likestilling er en bred og allmenn akseptert idé (Brown, 2000), men det kan likevel være vanskelig å etablere aktive praksiser for implementering (Holli mfl., 2005). Den politiske målsetningen «likestillingsintegrering», der likestilling blir et generelt prinsipp, har blitt kritisert for å gjøre likestilling til *alles oppgave* på en måte som gjør den til *ingen sitt ansvar* (Teigen & Eggebø, 2017).

Forskningen på kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg har de siste ti årene i stor grad fokusert på det individuelle perspektivet. Faktorer som individuelle interesser og personlige egenskaper har blitt belyst, med en underliggende antakelse om at likestilling allerede er oppnådd (Borchorst & Siim, 2008; Griffin, 2022). Dette perspektivet gjenspeiler at samfunnet er preget av individualitet, valgmuligheter og selvrealisering. Vi vet samtidig at utdanningsvalg også påvirkes av strukturelle faktorer, som for eksempel sosial bakgrunn og oppvekst (Reisel mfl., 2019). Tidligere studier fastslår eksempelvis at barn av innvandrere gjør mindre kjønnsdelte utdanningsvalg enn majoriteten i befolkningen, samt at unges utdanningsvalg har en sammenheng med sosial bakgrunn. Studier viser at foreldrenes utdanningsnivå kan påvirke unges utdanningsvalg (Reisel mfl., 2019). Likevel, uavhengig av dette, er det en høyere andel som velger yrkesfaglige utdanninger i distriktene sammenlignet med i sentrale strøk (Lervåg, 2023). Videre er utdanningsvalgene generelt mer kjønnsdelte i distriktene enn i sentrale strøk. Dette ser ut til å henge sammen med både mulighetene på de lokale arbeidsmarkedene og med mer tradisjonelle holdninger til kjønn og kjønnsroller utenfor de store byene (Reisel mfl., 2019).

Reisel og Brekke (2013) identifiserer tre kategorier av tiltak som tar sikte på å bekjempe kjønnsdelt utdanningsvalg og arbeidsmarked; tilbudssidetiltak, etterspørselstiltak og incentivordninger. Tilbudssidetiltak omfatter tiltak som fremmer læring, bevisstgjøring og karriereveiledning i skolen. Disse har som mål å endre interessen gjennom informasjon og eksperimentering i skolen. Etterspørselssidetiltakene tar sikte på å øke attraktiviteten i relevante yrker ved å fremme status, lønn og arbeidsmiljø, og vektlegger andre fordeler. Incentivordninger gir spesielle fordeler til de som velger å utfordre tradisjonelle kjønnsroller. I denne studien har vi fokusert på tilbudsstiltak som er tilgjengelig og i bruk i ungdoms- og videregående skoler. Ifølge Reisel mfl. (2019, s. 82), kan disse tiltakene kategoriseres som a) mål i ramme- og læreplaner, rekruttering av det underrepresenterte kjønn til stillinger i barnehage og skole, b) tiltak for å bevisstgjøre personell på kjønnssegregering, c) kampanjer for å endre fremstillingen av eksisterende fag og studier, utdanningsveiledning, og d) nettverksgrupper for det underrepresenterte kjønn i kjønnskjeve studieretninger.

Noen fagområder er mer preget av kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg enn andre. Jenter er svært underrepresentert i realfag og tekniske fag, blant annet teknologi (Corneliussen mfl., 2021b). Evalueringen av tiltaket «Jenter og teknologi» viser at når ungdommer mangler støtte fra hjemmet eller skolen, kan dette tiltaket gi dem en helt ny innsikt og bidra til å synliggjøre «veien til teknologi» som interessant og relevant. Dette er også blitt påvist i andre studier (Cajander mfl., 2020; Corneliussen mfl., 2021b) og illustrerer at slike tiltak kan bidra til å synliggjøre kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg som relevante alternativer. Når familie og skole allerede har bidratt til å motivere til kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg, kan kampanjer som «Jenter og teknologi» bidra til å bekrefte at disse valgene er interessante og relevante for jenter. Imidlertid avhenger disse positive effektene av flere faktorer, blant annet av om tiltaket er tilgjengelig for ulike skoler i utkanten og distriktene, om skoleledere har økonomisk kapasitet til å prioritere tiltaket, om kjønn blir tatt opp som tema av karriererådgivere, om lærere har tillit til at kvinner har

interesse for teknologi, og om alle jenter blir invitert til å delta, selv om de ikke har vist interesse for teknologi (Corneliussen mfl., 2021a; Corneliussen, 2023).

Helse- og omsorgssektoren er et annet område som er sterkt kjønnsdelt, både innen utdanning og arbeidsmarked, og hvor gutter er svært underrepresentert. En studie fra Agder underbygger dette. Utvalget besto av 15-årige gutter som sto foran linjevalget til videregående skole, og studien viser at gutter fortsatt velger tradisjonelt. Guttene vektlegger høy lønn, full stilling og gode arbeidsvilkår, og forestillingen om mannen som hovedforsørger lever videre (Jentoft mfl., 2023; Jentoft, 2018). Helse- og omsorgssektoren er i større grad assosiert med lav status. På samme vis som karriereveiledere oppfatter jenter som lite interessert i teknologi, oppfatter de også gutter som lite interessert i helse- og omsorgsykker. Men mange gutter utvikler interesse for sektoren etter tilfeldige hospiteringer og erfaringsmuligheter (Jentoft mfl., 2021; Proba, 2020), noe som ligner på vurderingen «Jenter og teknologi» har gjort om betydningen av jenters erfaring innen teknologifagene.

Med dette som bakteppe, skal denne studien undersøke faktorer som påvirker hvordan ungdoms- og videregående skoler tar i bruk verktøy og tiltak for å motvirke kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg. Studien besvarer tre hovedproblemstillinger med tilhørende underproblemstillinger (se tabell 1):

- 1) Hvordan blir tiltak og verktøy tilrettelagt i og av fylkeskommuner, kommuner og skoler?
- 2) Hvilke tiltak, barrierer og bruksmønstre opplever skolene når det gjelder tilgangen til og bruken av tiltak?
- 3) Hvor nyttig og effektive oppfattes tiltakene i forhold til målet om jevnere kjønnsfordeling i utdanninger?

Studien baserer seg på en hypotese om at ulike variabler, som kommunenes størrelse, beliggenhet, næringsstruktur og utdanningstilbud, påvirker oppfatningen av kjønnsdelte utdanningsvalg, og at dette får konsekvenser for implementeringen av tiltak rettet mot å redusere disse forskjellene.

Tabell 1: Problemstillinger

Hovedproblemstillinger	Delproblemstillinger
1) Hvordan blir tiltak og verktøy tilrettelagt i og av fylkeskommuner, kommuner og skoler?	<ul style="list-style-type: none"> • På hvilke måter jobber fylkeskommuner, kommuner og skoleledelse med å tilrettelegge for arbeid med dette temaet i skolen? • Hvordan forstår de ulike målgruppene sitt ansvar når det gjelder å legge til rette for mindre kjønnsdelte utdanningsvalg? • Hvilke faktorer spiller en rolle i tilretteleggingen?
2) Hvilke tiltak, barrierer og bruksmønstre opplever skolene når det gjelder tilgangen til og bruken av tiltak?	<ul style="list-style-type: none"> • Hvilke ressurser og behov har skoler og skoleeiere for å motvirke kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg? • Hvilke faktorer påvirker tilgang og barrierer og bruksmønstre av verktøy og tiltak i skoler? • Hvilken nytte har de hatt av tilgjengelige verktøy? • Hvordan treffer tiltakene elever: Individuelt og gruppevis?
3) Hvor nyttig og effektive oppfattes tiltakene i forhold til målet om jevnere kjønnsfordeling i utdanninger?	<ul style="list-style-type: none"> • Hvordan oppleves relevansen og nytten av verktøy og tiltak de har tilgang til og tatt i bruk? • Hvordan blir tiltakene og arbeidet mot kjønnsdelte utdanningsvalg forstått i skolen og av elever? • Hvordan blir tiltakene og arbeidet for kjønnsutradisjonelle valg forstått i skolen og av elever?

I neste kapittel vil vi beskrive metoden og gjennomføringen av undersøkelsen. Resultatene er presentert i fem kapitler, der vi først starter med en beskrivelse av ulike informantgruppers forståelser av kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg. Deretter ser vi på hvordan kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg blir som et mål i og for skolene. Dette etterfølges av en gjennomgang av betydningen av lokal kontekst og bruken av tiltak og verktøy i skolene. Vi avslutter presentasjonen av resultatene med å se på skolens samspill med andre aktører i arbeidet med å fremme kjønnsnøytrale utdanningsvalg. Det siste kapittelet oppsummerer undersøkelsen og fremhever sentrale funn, som diskuteres i lys av tidligere forskning. Til slutt gir vi råd og anbefalinger.

2. Forskningsdesign og -metode

Prosjektet er basert på hypotesen om at en rekke variabler, som størrelse og beliggenhet av kommuner og deres næringsstruktur og utdanningstilbud, utgjør faktorer som påvirker hvordan ungdoms- og videregående skoler implementerer verktøy og tiltak for å redusere kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg. For å utforske denne hypotesen og skaffe gode data, har vi designet prosjektet som en casestudie. Nedenfor vil vi først beskrive de kriterier som ligger til grunn for valg av fylker, kommuner og skoler. Deretter vil vi presentere datainnsamlingen som ble gjennomført i ulike faser, samt forskningsmetodene som ble anvendt.

2.1. Casestudier: kriterier og utvalg

Studien er utformet som en casestudie som inkluderer to fylker, hver med to casekommuner, og med to videregående skoler i hvert fylke og to ungdomsskoler i hver casekommune. Casene ble valgt ut basert på variabler og kriterier på tre nivå; fylker, kommuner og skoler. Disse utdypes nedenfor.

Fylker som ligger ulik plassering på SSBs likestillingsindikatorer, vil kunne belyse hvordan ulike kulturelle faktorer påvirker implementeringen av arbeidet med kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg i skolene. Ulik plassering var derfor ett kriterium som ble vektlagt da de to casefylkene ble valgt. I tillegg ble det vektlagt å ha god variasjon i størrelse, målt i både areal og innbyggertall. I begge fylkene er det dessuten stor geografisk variasjon med tanke på sentralitet.

Kriteriene for valg av kommuner inkluderer ulik størrelse og beliggenhet, næringsstruktur og kjønnsnormer knyttet til næringsstrukturen, samt blanding av kystkultur og innlandskultur. For kommunene ønsket vi å sikre variasjon i kontekst (økonomiske rammebetingelser, kommunestørrelse og geografi) ved å velge kommuner fra ulike KOSTRA-grupper¹ og klasser på sentralitetsindeksen. For valg av casekommuner valgte vi én distriktskommune og én bykommune i hvert av de utvalgte fylkene, for å adressere forskjeller i utdanningsvalg og arbeidsmarked.

For utvalg av videregående skoler, var også utdanningstilbudet viktig, og vi valgte skoler med variert studietilbud, bestående av både kvinnedominerte og mannsdominerte utdanningsretninger. Når det gjaldt utvalg av ungdomsskoler, vektla vi sosioøkonomisk bakgrunn av innbyggere i bydeler i store kommuner og næringsstrukturen i distriktskommuner.

¹ KOSTRA står for Kommune-Stat-Rapportering. Hvert år publiserer SSB et omfattende datamateriale om kommunenes økonomi og tjenester i KOSTRA. KOSTRA-grupper referer til gruppering av kommuner langs tre ulike dimensjoner: folkemengde, bundne kostnader og frie disponible inntekter per innbygger. <https://bibliotekutvikling.no/statistikk/forside/statistikk-for-folkebibliotek/kostra-grupper/>

2.2. Datainnsamling

Datainnsamlingen var organisert i fire faser og involverte flere ulike forskningsmetoder (se tabell 2).

Tabell 2: Faser i datainnsamlingen

	Fase 1	Fase 2	Fase 3	Fase 4
Metode	Digitalt dialogmøte	Kvantitativ undersøkelse	Gruppeintervju	Digitalt dialogmøte
Målgruppe	Skoleeiere og skoleledere	Skoleeiere og skoleledere	Elever og skoleansatte som lærere og karriererådgivere	Skoleeiere og skoleledere
Rekruttert via	Via utvalgte kommuner og fylkeskommuner	Direkte kontakt fylkeskommuner, utvalgte kommuner og skoler	Ungdomsskoler og videregående skoler i utvalgte fylker og kommuner	Direkte kontakt med utvalgte fylkeskommuner, kommuner og skoler

Fase 1 var designet som dialogmøte for å etablere en overordnet oversikt over ulike forståelser, modeller og barrierer for skolens oppgave med å tilrettelegge for at ungdom velger utdanning uavhengig av kjønn. I denne fasen gjennomførte vi tre digitale dialogmøter med skoleeiere og rektorer i de to fylkene, og med utvalgte kommuner, ungdomsskoler og videregående skoler. I hvert fylke inviterte vi rektorer fra to videregående skoler, og i hver kommune inviterte vi de samme aktorene fra to ungdomsskoler. 14 skoleeiere og skoleledere deltok i dialogmøtene, hvor det ble diskutert hvordan fylkeskommunen, kommunene og skolene har strategier og planer, eller hvordan de bruker tiltak og verktøy for å oppnå mindre kjønnsdelt utdanningsvalg. Hvert dialogmøte varte mellom 60 og 75 minutter og ble gjennomført via Teams. Gjennom dialogmøtene fikk vi et innledende datagrunnlag og gode innspill som vi brukte til å utforme spørreundersøkelsen i fase 2, og som også ble benyttet i arbeidet med intervjuguide og rekruttering til intervjuene i fase 3.

Fase 2 var designet som en elektronisk spørreundersøkelse rettet mot skoleeiere og skoleledere. Formålet med undersøkelsen var å oppnå et bredere kunnskapsgrunnlag om hvilke tiltak og verktøy som benyttes i forskjellige fylker og kommuner, samt muligheter og barrierer som er forbundet med tilgang til og bruk av disse tiltakene. Spørreundersøkelsen ga et mer overordnet bilde av mangfold og variasjon i bruk av tiltak/verktøy, og fungerte som et nyttig bakteppe for den kvalitative undersøkelsen i fase 3. Målgruppen for spørreundersøkelsen var skoleeiere i samtlige fylker og et utvalg kommuner.

Vi sendte spørreundersøkelsen til alle fylkeskommunene i landet. I tillegg ba vi dem om å distribuere denne til samtlige videregående skoler i sitt fylke. Videre sendte vi spørreundersøkelsen til 22 utvalgte kommuner, og vi kontaktet administrasjonen i disse kommunene for å distribuere spørreundersøkelsen til deres ungdomsskoler. Oppdragsgiver, Bufdir, har fått komme med innspill til spørsmål i spørreskjemaet. Programvaren SurveyXact ble brukt til å designe og gjennomføre spørreundersøkelsen, som tok omtrent 10 minutter å fullføre. Etter flere purrerunder mottok vi til sammen 68 svar. 58 respondenter besvarte alle spørsmålene.

Disse besvarelsene fordeler seg på seks fylkeskommunale administrasjoner (10 respondenter), åtte kommunale administrasjoner (11 respondenter), 17 videregående skoler og 29 ungdomsskoler.

Fase 3 involverte gruppeintervjuer med både rådgivere og elever fra utvalgte casekommuner som ble rekruttert i fase 1. Vi inviterte til ett gruppeintervju med skoleansatte og ett gruppeintervju med elever fra hver skole. Omfanget av intervjuene varierte avhengig av den enkelte skolens organisering av rådgivning og tilgjengelige ressurser til å delta i intervjuene. På ungdomsskolene var det ofte kun én rådgiver tilgjengelig for intervju. På videregående skoler fikk vi anledning til å snakke med flere rådgivere og lærere fra hver skole. Totalt gjennomførte vi syv individuelle intervjuer og ett gruppeintervju med tre rådgivere og lærere på ungdomstrinnet, samt tre gruppeintervjuer med åtte rådgivere og lærere på videregående skoler. Til sammen snakket vi med 15 rådgivere og lærere fra syv ungdomsskoler og tre videregående skoler.

Vi inviterte både jenter og gutter fra 10. trinn ved utvalgte ungdomsskoler til intervju, samt jenter og gutter fra andre eller tredje år ved utvalgte videregående skoler. Ettersom vi hadde valgt videregående skoler med et bredt utdanningstilbud, klarte vi å inkludere underrepresenterte kjønn i både kvinne- og mannsdominerte utdanningsretninger i intervjuene. Totalt gjennomførte vi syv gruppeintervjuer med 27 elever på 10. trinn og to gruppeintervjuer med 10 elever på videregående skole. Til sammen snakket vi med 37 elever fra syv ungdomsskoler og to videregående skoler.

Det ble benyttet lydopptaker under intervjuene, samtidig som forskerne tok notater. I etterkant ble notatene fylt ut og revidert på bakgrunn av gjennomlytting av lydfilen.

Fase 4 var organisert som dialogmøte med skoleeiere og skoleledere. Her inviterte vi de som deltok i dialogmøte i fase 1 til å kommentere på våre funn. I dette ligger en verdi i tilbakeføring og kvalitetssikring av resultatene.

Totalt har 134 informanter bidratt med sine erfaringer og kunnskaper i denne studien.

2.3. Ethiske betraktninger

Prosjektet er utviklet i tråd med gjeldende forskningsetiske retningslinjer, og det er foretatt etiske overveielser både i planleggingen og gjennomføringen av prosjektet. Før oppstart ble prosjektet meldt til Sikt – Kunnskapssektorens tjenesteleverandør (tidligere NSD, nr. 892428), som tilrådet at prosjektet ble gjennomført som beskrevet.

Når det gjelder intervjuene, så mottok alle intervju-utvalgene et informasjonsskriv med samtykkeerklæring, hvor det ble redegjort for formålet med studien, at det var frivillig å delta, hva det ville innebære å delta, og med beskrivelse av forskningsetiske hensyn m.m. Ett av skriven ble tilpasset elevene, hvor de ble inviterte til å delta i gruppeintervju. Våre kontaktpersoner ved de ulike skolene videreformidlet disse skriven til aktuelle informanter, og de organiserte gjennomføringen av gruppeintervjuene for oss. Elever som var interessert i å delta i intervju, fikk mulighet til å ta informasjonsskrivet hjem og diskutere det med sine foreldre. Samtykke ble signert før intervjuene.

Forskningsetikken legger vekt på at man, ved barns deltakelse i forskning, skal gjøre grundige overveielser over hvilke situasjoner man setter dem i (NESH, 2016). I dette prosjektet var elever i alderen 15–18 år involvert i datainnsamlingen. Elevene deltok i gruppeintervju på skolene de tilhørte, og intervjuene ble tilpasset elevenes alder og modenhet. Vi forsøkte å tilpasse intervjuet og samtalene slik at alle skulle kjenne seg komfortable og ivaretatt. Likevel er intervju en litt ukjent situasjon for mange. Elevene ble informert om at det i resultatene er anonymt hvilke skoler som er med, samt at deres deltakelse også ville bli anonymisert.

Mange av informantene i denne studien innehar enten ledende posisjoner eller roller som finnes i avgrenset mengde i skoler, kommuner og fylker. Vi har derfor valgt å anonymisere både skoler, kommuner og fylker i rapporten for å sikre tilstrekkelig anonymisering av studiens informanter. I utarbeidelsen av denne rapporten er dataene anonymiserte og behandlet i tråd med NORCE og Sikt sine retningslinjer for databehandling, og personvern hensyn er ivaretatt.

3. Forståelser av kjønnstradisjonelle utdanningsvalg

I dette kapitlet vil vi utforske hvordan representanter fra fylkeskommuner, kommuner og skoler, samt elever forstår og reflekterer rundt temaet kjønnstradisjonelle utdanningsvalg. Presentasjonen av dataene er basert på informasjon innsamlet gjennom fasene 1, 2 og 3. Det vil si gruppeintervjuer med elever og rådgivere på ungdoms- og videregående skoler, spørreundersøkelser, samt dialogmøter med fylkeskommuner, kommuner og skoleledere.

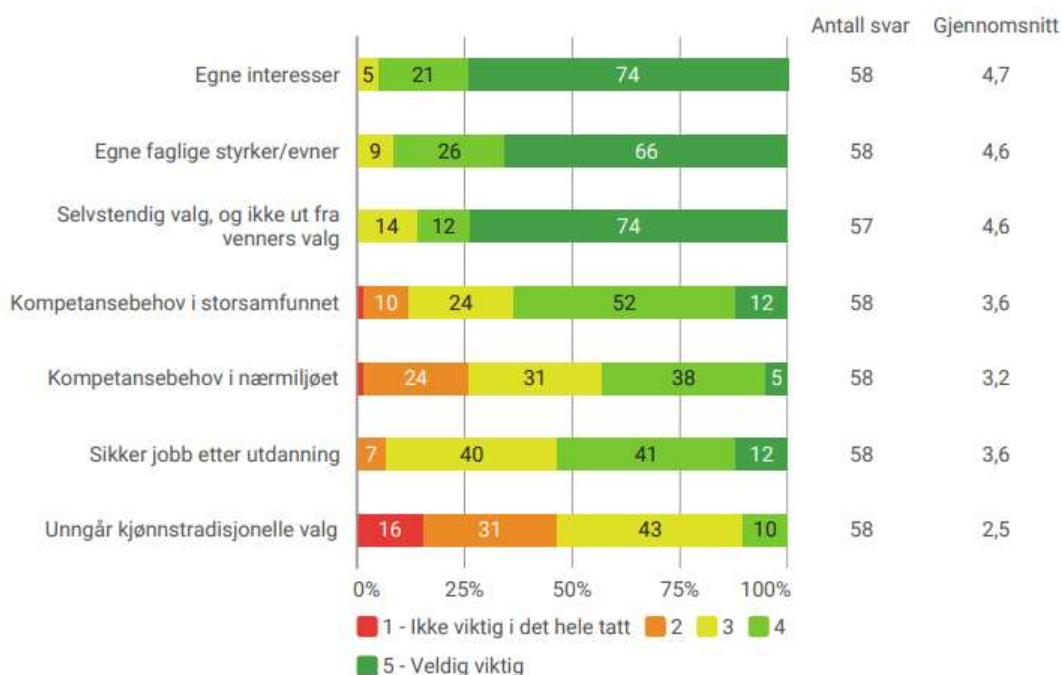
3.1. Begrepet «kjønnstradisjonelle utdanningsvalg»

Begrepet «kjønnstradisjonelle utdanningsvalg» ble brukt av oppdragsgiver Bufdir i deres anbudskonkurranse for å kaste lys over hvordan kulturelle oppfatninger av kjønn har satt sine spor i visse utdanningsvalg. Dette blir særlig tydelig i kjønnsdelte utdanningsvalg innen yrkesfag, samt i helse- og omsorgsfag. I vår kommunikasjon med ulike informantgrupper har vi benyttet det samme begrepet. Vi har også forsøkt å forstå hvordan ulike målgrupper reflekterer rundt dette begrepet og temaet generelt, og å avdekke hvilke andre begreper de foretrekker å bruke i sitt arbeid.

Begrepet «kjønnstradisjonelle utdanningsvalg» er godt innarbeidet i utdanningsvalgsammenheng. Likevel var det flere representanter fra skoler og kommuner som var usikre på om de ønsket å anvende det samme begrepet i sitt arbeid. Flere av våre samtaler utviklet seg til å omhandle betydningen av individuelle *interesser* i ungdommers utdanningsvalg, mer enn betydning av sosiale konjunkturer i slike valg. I flere intervjuer med rådgivere og lærere blir *interesse* ofte nevnt som en viktig begrunnelse for hvorfor kjønnsdelt utdanningsvalg oppstår, basert på oppfatningen om at jenter og gutter har ulike preferanser.

På spørsmål om hvordan skoleeiere og skoleledere rangerer viktigheten av ulike faktorer når det gjelder ungdommens valg (se figur 1), er «Egne interesser» også her det mest fremtredende svaret. Vi ser imidlertid at også «egne faglige styrker/evner» og «selvstendig valg, og ikke ut fra venners valg» blir vektet høyt. Disse faktorene er alle individuelle i sin natur, og de kan potensielt belyse hvilke roller representanter fra fylkeskommuner, kommuner, ungdomsskoler og videregående skoler ser for seg når de skal motivere elevene til å ta mindre kjønnstradisjonelle utdanningsvalg. Videre ser vi ingen betydelige forskjeller i svarene fra representanter fra fylkeskommuner, kommuner og skoler. Dette bekrefter diskusjoner vi har hatt med representanter fra skoler og kommuner, der de forstår kjønnstradisjonelle utdanningsvalg som resultat av individuelle interesser og valg, heller enn å være påvirket av sosiale konjunkturer.

Hvordan vil du rangere viktigheten av at ungdom tar valg ut fra følgende faktorer?

Figur 1: Resultat fra spørreundersøkelsen der vi spør representanter fra fylkeskommuner, kommuner, ungdomsskoler og videregående skoler (VGS) følgende: «Hvordan vil du rangere viktigheten av at ungdom tar valg ut fra følgende faktorer? 1=ikke viktig i det hele tatt, 5=veldig viktig.»

Flere av rådgiverne og lærerne som ble intervjuet, understreket betydningen av å gi informasjon om ulike studieretninger og karrieremuligheter. Dette gir elevene muligheten til å ta velinformerte beslutninger basert på deres egne interesser og motivasjon. Imidlertid påpekte noen rådgivere at skolene bør være mer praksisorienterte for å påvirke elevenes interesser, slik at både jenter og gutter får muligheten til å utforske ulike utdanningsretninger som de ellers har liten kjennskap til.

Det handler mer om hvordan vi kan skape interesse og motivere til å ta de kjønnsdelte fagene. Skolen i dag er veldig kunnskapsbasert, unge får veldig lite praksis, og lærer lite gjennom erfaringer. Hvis undervisningen var mer erfaringsbasert, ville mange fått mulighet å prøve forskjellige ting, [og da] kunne kanskje flere jenter blitt interessert i andre utdanningsretninger. (Rådgiver, ungdomsskole)

3.2. Uklare formål

Ved å vektlegge betydningen av «egne interesser» har flere rådgivere og lærere pekt på at formålet med å utfordre kjønnstradisjonelle utdanningsvalg er uklart. Slik svarer en rådgiver ved en videregående skole når vi spør om kjønnstradisjonelle utdanningsvalg er et problem:

Det er ikke et problem hvis det er det hun ønsker, men det er et problem hvis det er så få jenter på elektro at hun ikke tør å velge seg inn der. Det er en del av demokratiet å få lov å velge kjønnstradisjonelt. Men det er et problem hvis man har frykt for å være eneste jente/gutt i klassen. (Rådgiver, videregående skole)

Uklare formål med å redusere kjønnstradisjonelle utdanningsvalg kommer også frem gjennom motstand mot kvotering. Mange forbinder arbeidet med å redusere kjønnsbaserte utdanningsvalg med kvotering og med strategier for å øke andelen av det underrepresenterte kjønn innen

kjønnsdelte utdanningsretninger. Som sitert i forrige avsnitt, kan dette oppfattes som i konflikt med demokratiske verdier. Flere av informantene vi har snakket med, er imot kvotering og ser det som en politikk som begrenser ungdommens valgfrihet. Kvotering ble aldri nevnt av oss i intervjuene, men dukket stadig opp som en reaksjon på temaet kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg. En av lærerne vi har intervjuet, uttrykker det slik:

Mange av ungdommenes valg er basert på interesse. De fleste jenter har ikke interesse for bygg- og anleggsgfag. Jenter kan ikke velge bygg- og anleggsgfag bare fordi det er en kvote eller for å fylle inn en kvote. (Lærer, ungdomsskole)

Motstand mot kvotering på yrkes-/utdanningsvalg kom også frem i ett av gruppeintervjuene med elever på 10. trinn. Her var elevene tydelige på at deres generasjon velger som de vil. Deres mening var at de som var best til noe, burde velges inn til utdanning/job, og at ikke kvotering eller belønning relatert til kjønn skal benyttes. Videre blir jenters utradisjonelle utdanningsvalg, for eksempel innen bygg og anlegg, nevnt at både lærere og elever som et eksempel når de vil vise sin motstand til kvotering. To elever uttrykte det på denne måten:

Gutt: «Det bør ikke være slik at en får bedre lønn fordi en er det kjønn som det er minst av.»

Jente: «En byggmester bør ikke ansette en jente bare fordi han skal inkludere.»

Disse elevene ga uttrykk for at de så på seg selv som likestilte, og de var tydelige på at de ikke hadde sans for kvotering. Samtidig fortalte de om en opplevelse av at holdningene rundt dem gjerne ikke var like mye likestilt for gutter og jenter når det kommer til det å velge kjønnsutradisjonelt. De opplevde at det var størst begrensninger for gutter, slik som disse to elevene ga uttrykk for:

Jente: «Jeg tror kanskje at noen gutter kan føle det mer kjipt å ta noe kvinnedominert, men at det er lettere for jentene å ta noe mannsdominert.»

Gutt: «Kan nok stemme. Noen gutter kan nok [få] høre det om de velger feminint. Men jeg tror ikke det er ofte det skjer. Kan kanskje være et problem, men ikke ofte.»

Videre i denne samtalen kom det frem at både guttene og jentene skilte på yrker som jordmor, lege og andre helserelaterte yrker, og at de vurderte at det var en fordel om det var både kvinner og menn i disse yrkene. De var tydelige på at de ikke hadde ønsker om å bli undersøkt av det motsatte kjønn når det kom til kropp og intimt stell. Konklusjonen ble dermed:

Gutt: «På helselinjer bør det være begge kjønn. Men på de andre linjene betyr det ikke så mye.»

Bakgrunnsteppet for disse refleksjonene, var at de alle var enige om at interesse og det de opplever som motiverende og engasjerende er sentralt for utdanningsvalg. Når elever ikke klarer å identifisere formål med å redusere kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg, retter de samtalen mot behovet for å ha begge kjønn representert i ulike yrker. Men når elevene først reflekterer over dette behovet, er deres refleksjon begrenset av deres egne erfaringer. Sitatet ovenfor illustrerer slike refleksjoner.

3.3. Kjønnbalanse

I likhet med elevene, reflekterer også rådgivere og lærere om kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg gjennom å diskutere behovet for å ha begge kjønn representert i ulike yrker. En lærer fra videregående skole reflekterer slik: «Jeg vet ikke om kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg er et

problem, kanskje det er noe bedriftene må svare på. Men jeg tror det ville være gunstig for bygge- og anleggsbransjen å få flere jenter inn.» Andre lærere har også nevnt gutter i helse- og omsorgssektoren som et eksempel på dette behovet.

I denne navigering av uklare formål med «kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg» bruker flere av representantene fra skoler og kommuner begrepet «balanse i arbeidsmarkedet» istedenfor «kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg». På spørsmål om det har noe betydning om en snakker om *mindre kjønnsutradisjonelle valg* på den ene siden eller *mer kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg* på den andre siden, sier en av rådgivere følgende:

Ikke lyst til å bruke noen av dem. Vil bruke heller balansert arbeidsmarkedet, fordi at balanse er noe fint vi kan relaterte til mange områder. Så er det lett å argumentere for hvorfor det er bra. Heller enn å si noe om hva vi går fra og hva vi går til. (Rådgiver, ungdomsskole)

Sitat ovenfor viser tydelig hvordan balanse i arbeidsmarkedet erstatter begrepet «kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg» og illustrerer at formålet med arbeidet synes uklart.

3.4. Oppsummering

Dette kapitlet viser hvordan representanter fra fylkeskommuner, kommuner og skoler reflekterte rundt begrepet kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg ved å fokusere på individuelle faktorer (som egne interesser) i utdanningsvalg, heller enn sosiale strukturer (som kjønnsnormer). Videre er formålet med å redusere kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg uklart for elever og mange av representantene fra skoler og kommuner. I tillegg assosierer mange dette arbeidet med kvotering. De fleste elever vi har snakket med i denne studien har nevnt kvotering og har reagert negativt på praksisen. Da er kvotering nevnt i forbindelse med jenters utradisjonelle utdanningsvalg. En samtale om behovet for å ha begge kjønn i ulike yrker virker som et legitimt formål med dette arbeidet. Likevel er det tilfeldig hvilke eksempler som blir gitt om behovet for å ha begge kjønn i ulike yrker. Det antyder mangel på kunnskap blant ulike målgrupper, og spesielt blant elever. I denne sammenhengen foretrekker flere å bruke ordet kjønnsbalanse istedenfor «mindre kjønnsutradisjonelt utdanningsvalg».

I et samfunn preget av individualitet og stadig økende krav til selvrealisering, påvirkes fortellingene om kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg av begreper som *egne interesser*, samt motstand mot kvotering, som oppleves som begrensende for valgmulighetene. Slike refleksjoner bør heller forstås som informantgruppens navigering gjennom uklare formål og mangel på retningslinjer angående kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg. I de kommende kapitlene vil vi utforske nærmere hvordan slike forhold oppstår i samspillet mellom ulike informantgrupper, fylkeskommuner, kommuner, ungdomsskoler og videregående skoler.

4. Er kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg et mål i skolen?

I dette kapitlet skal vi utforske hvordan representanter fra skoler oppfatter sin rolle i arbeidet med å redusere kjønnsutradisjonelle utdanningsretninger, hvordan representanter fra fylkeskommuner, kommuner og skoler, samt elever ser på kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg som et mål i skolesammenheng, og hvilke samarbeid skole har med eksterne aktører i dette arbeidet. Presentasjonen av dataene er basert på informasjon innsamlet gjennom gruppeintervjuer med elever og rådgivere på ungdoms- og videregående skoler, dialogmøter med skoleledere, fylkeskommuner og kommuner, samt spørreundersøkelser.

4.1. Skolens ansvar og rolle

I intervjuene med representanter fra skoler spurte vi hvordan de oppfattet sitt ansvar og rolle i å motivere til mindre kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg. Vi så en gjennomgående vektlegging av at deres viktigste oppgave var å gi god og grundig informasjon om de ulike utdanningsvalgene til elevene. Samtlige rådgivere var opptatt av at elevene skulle forstå at det var viktig med begge kjønn i de ulike yrkene, men de var likevel tydelige på at elevene måtte ta valget selv. De opplevde at de hadde en rådgivende og informerende rolle, men de var forsiktige med å påvirke elevene i for stor grad. Følgende sitat fra denne rådgiveren er dekkende for det de fleste formidlet:

I utgangspunktet er det viktigste for meg at elevene velger det de kan trives mest med, ikke at de skal bryte ut av et kjønnsutradisjonelt mønster. Samtidig er det viktig at yrkene er mikset, fordi det gjør noe med arbeidsplassen og arbeidsmiljøet. Er de interessert, er det flott. Da skal jeg gjerne hjelpe dem videre. Men jenter og gutter er ulike og har ulike interesser. (Rådgiver, ungdomsskole)

Rådgiverne på ungdomstrinnet var tydelige på at dersom elevene ønsket å velge noe utradisjonelt, så støttet de dem i det. Likevel fortalte noen av elevene at rådgivere på ungdomstrinnet oppfordret dem til å velge tradisjonelle løp. Ei jente på 10. trinn delte følgende opplevelse: «Jeg nevnte [til rådgiveren] at jeg ville bli bilmekaniker. Da sa han [rådgiveren] 'Oj, det var veldig utradisjonelt' og anbefalte at jeg heller burde velge helse. Jeg droppet flere samtaler [med rådgiveren], da jeg var sikker på at jeg ville velge TIF (Teknologi- og industrifag)».

I likhet med rådgivere på ungdomstrinnet, vektla rådgivere på videregående skoler at elevene blir godt kjent med de ulike mulighetene, og at de basert på egne valg finner den veien som er riktig for dem. Men de var tydelige på at valgene var tatt når elevene kom til dem. For deres del handlet det mest om veiledning av elever som eventuelt fant ut at de hadde valgt *feil* i overgangen fra ungdomsskole til videregående skole. Flere rådgivere nevnte at elever får feil informasjon eller rådgivning på ungdomstrinnet, både i tradisjonelle og utradisjonelle utdanningsretninger, og at de har korte frister for å få elever til nye utdanningsretninger. Dessuten peker flere rådgivere på behovet for økt støtte og kompetanse innen veiledning, spesielt på ungdomstrinnet:

De som underviser i utdanningsvalg, har jo ikke noe formell utdanning innen det faget eller veiledning. I rådgiverforum er det diskusjon om en skal ha kompetansekrav også innenfor rådgivning, og det er snakk om ett års utdanning. Det trengs kanskje mer innsikt i de ulike områdene som utdanningsvalg og rådgivning dreier seg om. (Rådgiver, ungdomsskole)

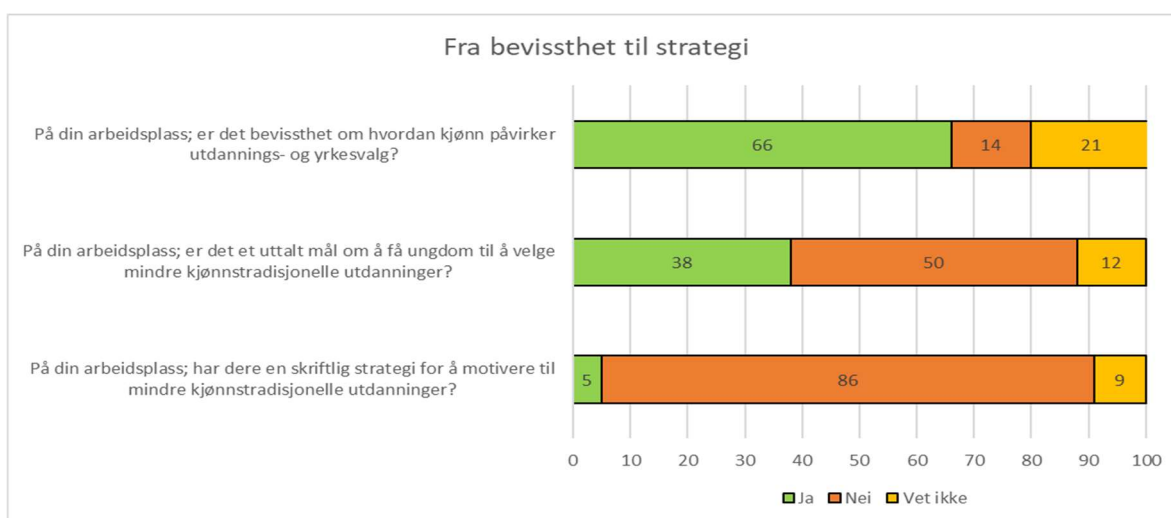
Rådgiverne var enige om at det var viktig med en viss «kjønnsbalanse i utdanningsretningene». Men erfaringene deres viste at en del som velger kjønnsutradisjonelt ombestemmer seg etter hvert, slik som denne rådgiveren ga uttrykk for: «Det funker jo å gjøre jentene mer motivert for

mansyrker, i første runde. Men ofte viser det seg at de faller ut etter hvert og går til andre utdanninger og yrker.» Rådgivere på både ungdomstrinnet og videregående skoler påpekte at skolene varierte i hvor bevisste de var på å tilrettelegge for at elever kunne velge kjønnsutradisjonelt. De fleste representanter fra skoler som vi snakket med, understreket betydningen av den enkelte læreres vilje til å engasjere seg i denne innsatsen, slik som denne rådgiveren fra ungdomstrinnet ga uttrykk for:

Vi har ingen plan eller strategi for denne jobben. Vi er kanskje ikke bevisste nok heller på at elever skal velge utradisjonelt. Ofte viser vi filmer, snakker om yrkene, hvem som er den typiske eleven. Da blir det for at de skal kunne se seg inn i et slikt miljø. På TIF (Teknologi- og industrifag), for eksempel, tenker elevene verksted, og der er flest gutter. Vi er ikke så flinke til å tenke rollemodeller, og å bruke dem.

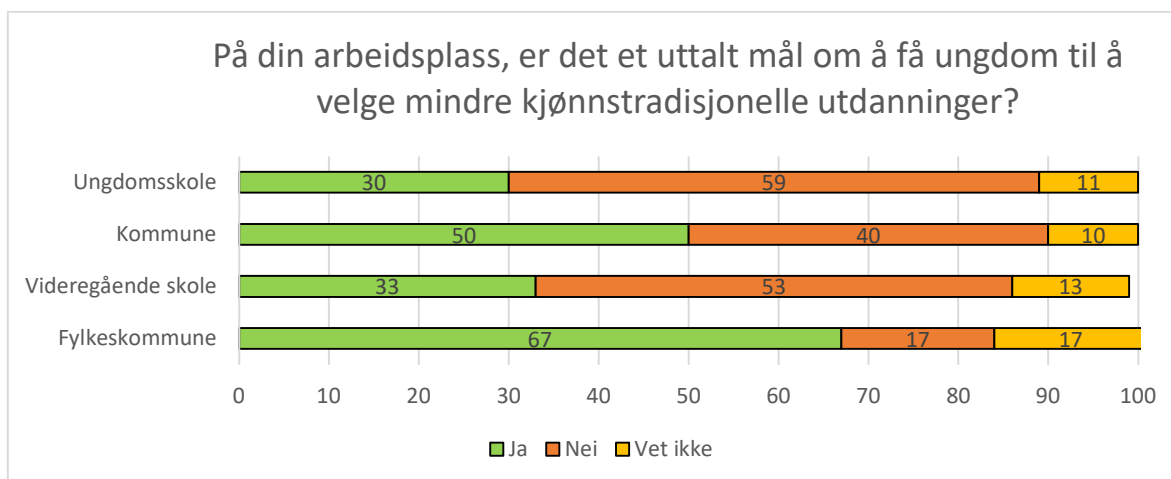
4.2. Mål og strategi

I spørreundersøkelsen undersøkte vi hvordan ulike informantgrupper vurderte bevisstheten om hvordan kjønn påvirker utdannings- og yrkesvalg. Vi spurte om det var et uttalt mål å få ungdom til å velge mindre kjønnsstereotype utdanninger, og om de hadde en skriftlig strategi for å motivere til slike valg. Som figur 2 viser, mente respondentene i spørreundersøkelsen at det var høy bevissthet om hvordan kjønn påvirket utdannings- og yrkesvalg på deres arbeidsplass, både i fylkeskommuner, kommuner, ungdomsskoler og videregående skoler. Derimot indikerer resultatene at det var et mindre uttalt mål å få ungdom til å velge mindre kjønnsstereotype utdanninger, og nesten ingen hadde en skriftlig strategi for å motivere til slike valg.

Figur 2: Resultat fra spørreundersøkelsen der vi spør fylkeskommuner, kommuner, ungdomsskoler og videregående skoler om bevissthet rundt temaet, mål og strategi for arbeidet med å motvirke kjønnsstereotype utdanningsvalg.

Likevel viser spørreundersøkelsen at det er forskjeller i hvordan fylkeskommuner, kommuner, videregående skoler og ungdomsskoler vurderer målene knyttet til dette arbeidet på sine arbeidsplasser. Figur 3 indikerer at respondenter fra fylkeskommuner og kommuner i større grad enn skoler har som et uttalt mål å få ungdom til å velge mindre kjønnsstereotype utdanninger.

Figur 3: Resultat fra spørreundersøkelsen der vi spør ungdomsskoler, kommuner, videregående skoler og fylkeskommuner følgende: «På din arbeidsplass, er det et uttalt mål om å få ungdom til å velge mindre kjønnsstradisjonelle utdanninger?»

I tråd med forskjeller som er synliggjort i figur 3, viser også diskusjonene fra dialogmøtet at skoleledere opplever at de mangler nasjonale retningslinjer eller strategier som skolene kan følge i dette arbeidet. Samarbeidet mellom fylkeskommune og kommune og skole er hovedsakelig rettet mot å sikre at unge fullfører videregående opplæring.

Det vi har fokus på, er gjennomføring. Vi har ingen strategier eller planer som gjelder kjønnsnøytrale valg. Det er et arbeid som blir inkludert der [hvor] en tenker det er relevant, uten at det er målrettet eller en strategi. Strategien er å vise fram jenter der vi kan vise dem. (Representant fra kommune)

For rådgivere skaper dette en usikkerhet om hva en skal fokusere på i rådgivning i utdanningsvalg. En av rådgivere for 10. trinn beskriver dette følgende:

Hva er målet når en tenker skolepolitikk? Videregående utdanning og eventuelt høyere utdanning – målet er at flest mulig kommer seg igjennom. Målet er jo det. Ikke å tenke kjønnsbalanse eller utradisjonelt, men at du finner noe du liker. Og at du helst kommer igjennom dette på 3–4 år. (Rådgiver, ungdomsskole)

Flere representanter fra fylkeskommuner beskriver arbeidet med å redusere kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg som en komponent i satsingen på gjennomføring av videregående opplæring. Denne satsingen er integrert i deres arbeid, mener flere representanter fra kommuner og skoler, mens strategi og plan for arbeidet med å redusere kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg er derimot vanskelig å identifisere. For flere skoleledere er det uklart i hvilken grad og hvordan fylkeskommune og kommune vil legge til rette for strategier som kan redusere kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg. Noen skoleledere kan se for seg at klargjørende retningslinjer kan bidra til bedre samordning. Dette antyder at målet med å redusere kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg er uklart i forvaltningen både i fylkeskommunen og kommunen, likeledes deres ansvar for å tilrettelegge for skolene.

Som et resultat av satsingen på gjennomføring av videregående opplæring, har rådgivere ved ungdomsskoler som mål om å veilede elever til å velge *riktige* utdanningsretninger, slik at de klarer å fullføre videregående opplæringen. Da vurderer de *riktig* veiledning i sammenheng med fullføring av videregående opplæring, og det vil prioriteres fremfor å utfordre kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg.

I intervju med elevene bekreftet noen at de var litt redd for å ta feil valg når de skulle velge utdanningsretning, men de fleste var lite bekymret for dette. Flere nevnte derimot at de hadde muligheter til å ta nye valg, dersom det skulle vise seg at de hadde valgt feil. To elever på videregående skole fortalte at de hadde valgt feil da de tok sitt utdanningsvalg på 10. trinn, men at de hadde fått anledning til å bytte linje like etter oppstart på videregående skole. Den ene jenta hadde valgt studiespesialisering da hun gikk på 10 trinn, selv om hun egentlig ønsket å velge helse, fordi hun ønsket å gå på en spesifikk internatskole. Etter tre måneder på denne skolen fant hun ut at det ikke var noe for henne. Hun fikk da bytte skole og linje, og gikk videre på barne- og ungdomsarbeider, hvor hun trivdes godt. En annen elev hadde byttet linje allerede første dag på videregående skole. Han fant ut at han ikke ville gå studiespesialisering, men heller bli tømmer, og han byttet derfor linje.

Selv om mange elever uttrykte at de ikke var redde for å ta feil valg, erfarte vi intervjuene at mange likevel planla nøye for å sikre seg flere muligheter. De som valgte studiespesialisering, gjorde det ofte fordi de følte seg usikre på hva de skulle velge og ønsket derfor å holde alle muligheter åpne. «Jeg valgte studiespesialisering fordi jeg var usikker på hva jeg skulle gjøre, og jeg har noen venner som også går studiespesialisering. Jeg valgte denne retningen fordi den ikke stenger noen dører for meg.» (Gutt, 10.trinn). På den andre siden fortalte flere at de hadde valgt yrkesfaglige retninger, som i første omgang ga dem en yrkesutdanning, men som likevel ga dem tilgang til studier ved universitet eller høyskole gjennom et påbygningsår.

4.3. Skolens samarbeid med andre aktører

Foreldre

Flere rådgivere har nevnt at de må trå forsiktig i hvordan de snakker om kjønnsradisjonelle utdanningsvalg på grunn av reaksjoner som de kan motta.

Jeg prøver å være veldig forsiktig, for foresatte kan reagere veldig sterk med «min datter skal ikke jobbe med det». Sånne reaksjoner har vi hørt en del av før. Som lærer har du lyst å gi de beste rådene, men vi må være varsomme. Vi sier til ungdommene at det ikke er mamma og pappa som vil utdanne seg på nytt. (Rådgiver, ungdomsskole)

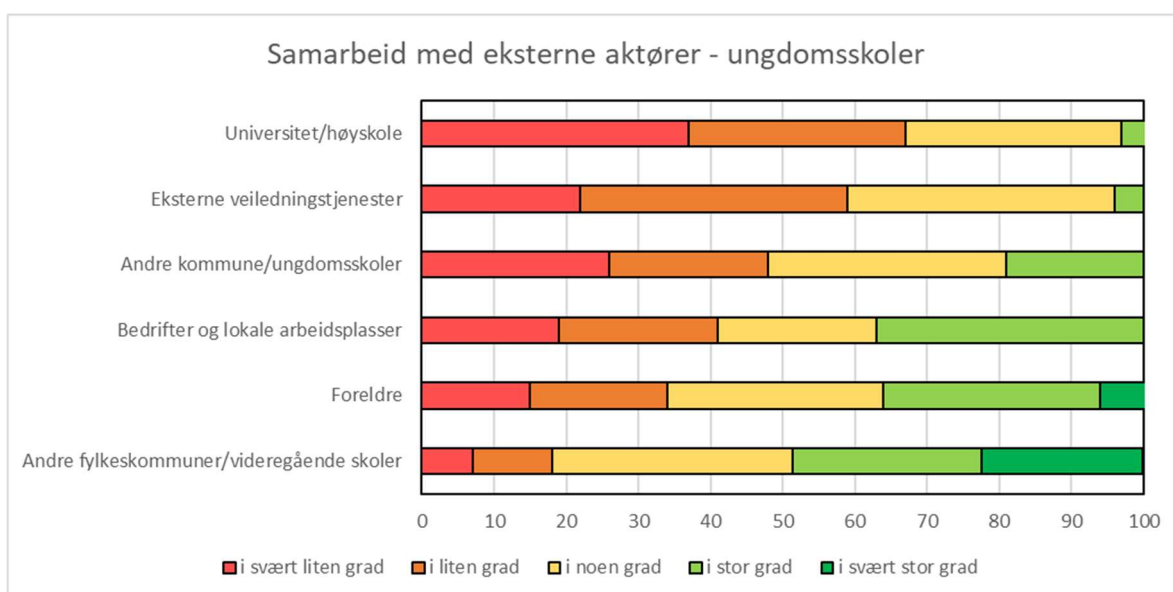
Til tross for at rådgivere identifiserer utfordringer knyttet til foreldres forventninger, viser gruppeintervjuene at det er begrenset samarbeid mellom skolene og foreldrene når det kommer til elevenes utdanningsvalg. Samarbeid mellom videregående skoler og foreldre er lav, som også er dokumentert i figurene 4 og 5. I spørreundersøkelsen stilte vi følgende spørsmål til representanter for ungdomsskoler og videregående skoler: «I hvilken grad samarbeider dere med følgende eksterne aktører eller bidragsyttere i arbeid knyttet til kjønnsradisjonelle utdanningsvalg?». 'Eksterne aktører' inkluderte foreldre, bedrifter og lokale arbeidsplasser, fylkeskommunen og videregående skoler, andre kommuner og ungdomsskoler, eksterne veiledningstjenester, universitet og høyskole.

Intervju med representanter fra skolene viser imidlertid at det er lagt til rette for noe samarbeid med foreldre. Spesielt ble fellesmøter fremhevet, der ungdomsskolene gir informasjon om ulike utdanningsretninger, studieprogrammer og videregående skoler til foreldre. I noen skoler blir også foreldre invitert til «åpen skole». Åpen skole er en mulighet for elever og foresatte på 10. trinn til å bli bedre kjent med videregående skoler. Disse møtene skal gi foreldre informasjon om sine barns utdanningsvalgmuligheter og fremtidige karriereveier. Møtet kan også gi viktig innsikt til kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg, hvis dette temaet blir inkludert i informasjon om

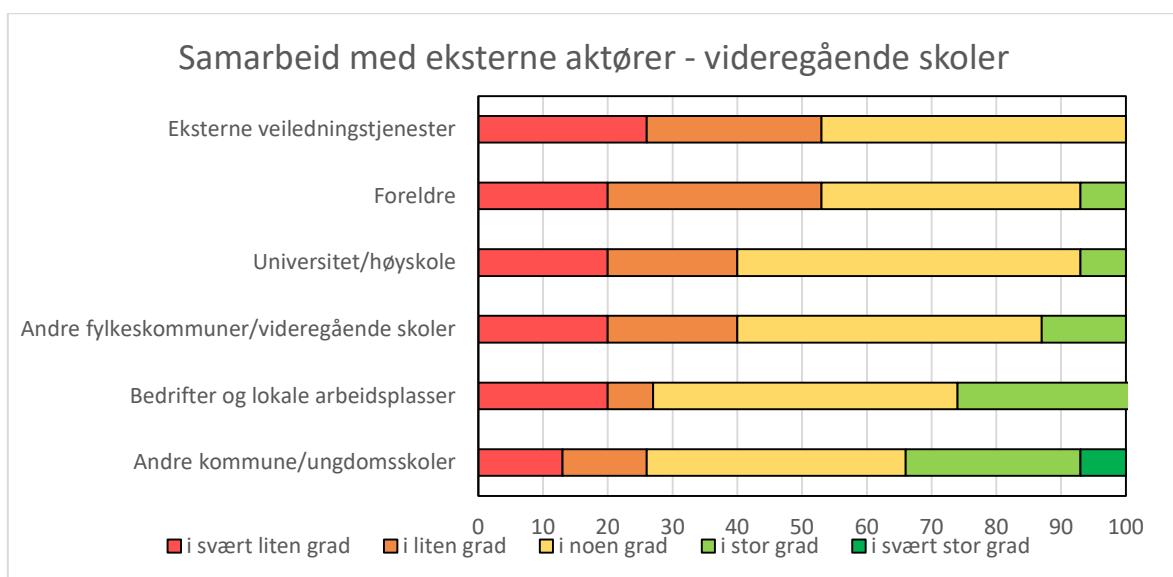
utdanningsretninger. I kun få tilfeller er det nevnt at bedrifter deltar i disse møtene, og enda sjeldnere tar de med seg rollemodeller for underrepresenterte kjønn i kjønnsdelte utdanningsretninger. I ett tilfelle har vi også blitt gjort kjent med at elever og foreldre blir invitert til å besøke foreldrenes arbeidsplass som en del av faget Utdanningsvalg i 8. klasse. Rådgivere vurderer det som en verdifull mulighet for elever til å få førstehånds erfaring med ulike yrker og bransjer. Slike aktiviteter ble ellers ikke knyttet til informasjon om kjønnsdelte utdanningsretninger og yrker.

Samarbeid mellom kommune, fylkeskommune og skoler

Resultatene viser at ungdomsskoler har minste samarbeid med høyere utdanningsinstitusjoner, eksterne veiledningstjenester, andre kommuner og ungdomsskoler. Mest samarbeid har ungdomsskolene med bedrifter, foreldre, andre fylkeskommuner og videregående skoler.

Figur 4: Resultat fra spørreundersøkelsen der vi spør representanter fra ungdomsskoler følgende: «I hvilken grad samarbeider dere med følgende eksterne aktører eller bidragsytere i arbeid knyttet til kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg?». Resultat er presentert i prosentandel og rangert fra lavest til høyest score.

Figur 5: Resultat fra spørreundersøkelse der vi spør representere fra videregående skoler følgende: «I hvilken

grad samarbeider dere med følgende eksterne aktører eller bidragsyttere i arbeid knyttet til kjønstradisjonelle utdanningsvalg?». Resultat er presentert i prosentandel og rangert fra lavest til høyest score.

Når det gjelder videregående skoler, viser figur 5 at det er minst samarbeidet med eksterne veiledningstjenester og foreldre, og mest samarbeid med bedrifter og lokale arbeidsplasser, andre kommuner og ungdomsskoler.

4.4. Oppsummering

Dette kapitlet tok for seg hvordan representanter fra fylkeskommuner, kommuner, skoler og elever oppfatter det å redusere kjønstradisjonelle utdanningsvalg som et mål i skolen. Innen alle utdanningsretninger forsto skolene sin rolle i dette arbeidet som rådgivende og informerende. På ungdomstrinnet var rådgivere opptatt av at elever velger noe de er interessert i, mens rådgivere på videregående skoler mente at det var for sent å påvirke elevenes utdanningsvalg, siden elevene allerede hadde valgt sine utdanningsretninger. Spørreundersøkelsen viste at fylkeskommuner og kommuner i større grad oppfatter at de har et uttalt mål med å redusere kjønstradisjonelle utdanningsvalg, sammenlignet med ungdomsskoler og videregående skoler. I dialogmøtene beskriver representanter fra fylkeskommuner og kommuner at arbeidet med å redusere kjønstradisjonelle utdanningsvalg sees som en del av satsingen for fullføring av videregående opplæring. Likevel er det utfordrende å definere nøyaktig hvordan dette arbeidet er innlemmet i satsingen.

Skolene har ikke retningslinjer eller strategier for arbeidet med å redusere kjønstradisjonelle utdanningsvalg. Representanter fra skolene mener at klargjørende retningslinjer kan bidra til bedre samordning av dette arbeidet. Da kan dette arbeidet bli en naturlig del av de overordnede planene og tiltakene som gjennomføres i samarbeidet mellom fylkeskommune, kommune og skole. Uten klargjørende retningslinjer vil andre satsinger bli prioritert. Vår undersøkelse viser at satsingen på gjennomføring av videregående opplæring får prioritet. Dette skyldes i stor grad at arbeidet med å redusere kjønstradisjonelle utdanningsvalg ikke er integrert i overordnet satsing.

Flere rådgivere uttrykte at mange foreldre viser misnøye når lærere og rådgivere gir råd om å vurdere kjønstradisjonelle utdanningsretninger for elevene. Rådgivere blir opptatt av å veilede elever til å velge «riktig» slik at de fullfører videregående opplæring. Å utfordre kjønnsnormer og -roller kan oppfattes som risikabelt når hovedmålet er å sikre at elevene faktisk gjennomfører videregående opplæring. Derfor bør arbeidet med å motvirke kjønstradisjonelle utdanningsvalg integreres i det som allerede finnes av satsinger og prioriteringer, som for eksempel målet om gjennomføring av videregående opplæring.

5. Betydning av lokal kontekst

Denne studien tok utgangspunkt i hypotesen om at ulike faktorer, som størrelsen på kommunen, dens beliggenhet og næringsstruktur og tilgjengelighet av utdanningstilbud, påvirker både oppfatningen av kjønnsdelt utdanningsvalg, og implementering av tiltak for å redusere slike forskjeller. Disse faktorene var undersøkt gjennom casestudier beskrevet i kapittel 2. Dette kapitlet utforsker hvordan overnevnte faktorer har en betydning i hvordan skoler brukte verktøy og tiltak i å redusere kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg.

5.1. Betydningen av nærmiljøskolen og det lokale næringslivet

I casestudiene valgte vi blant annet kommuner i mindre sentrale strøk, hvor vi antok at det lokale næringslivet ville ha en større påvirkning på elevenes valg av utdanningsretninger enn i bynære strøk. Vi spurte rådgiverne om hvilke utfordringer de møtte i sitt arbeid med å redusere kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg, om hvorvidt utdanningstilbud i nærmiljøskoler og jobbmuligheter i det lokale næringslivet påvirker elevenes valg av utdanningsretninger, og om skolene jobber med å redusere kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg.

I to små kommuner i vår casestudie har de en lang og stolt historie innen håndverksfagene. Tilgang til arbeidsplasser innen disse bransjene er gode på lokalt nivå. I en av kommunene ligger barneskole, ungdomsskole og videregående skole vegg i vegg. Den videregående skolen har yrkesfaglige linjevalg som gir god mulighet for relevante yrker i lokalsamfunnet. Videregående opplæring er dermed veldig godt tilrettelagt for et videre liv i bygda.

En rådgiver ved en ungdomsskole i en av disse kommunene fortalte at lokalsamfunnet ønsker at de unge skal bli værende på stedet. Da handler det ikke om hvorvidt utdanningsvalgene er kjønns(u)tradisjonelle, men snarere om at de ikke blir veiledet til å forlate lokalsamfunnet. Denne rådgiveren hadde tidligere opplevd å få kritikk fra foreldre for å ha veiledet elever til skoler andre steder i fylket og hadde måttet forsvare seg: «Jeg må veilede bredere. Disse flinke jentene vil gå ut med 5ere og 6ere uansett. De trenger noen utfordringer og vil ikke trives på helse. Men jeg måtte forsvare meg, det måtte jeg». Rådgiveren mente at foreldrenes tradisjonelle synspunkter og arbeidsmulighetene i distriktet i stor grad påvirker elevenes valg, og at de opplever begrensede muligheter til å påvirke disse valgene.

En rådgiver på videregående skole fortalte at det betyr mye for ei bygd hvor ungdommen havner: «Vi må være ærlige her. Hos oss handler det om å tiltrekke oss elever, slik at vi kan drive undervisning. At skolen kan bestå. De er veiledet av ungdomsskolen. Jeg har ikke hatt noen kampanje på kjønnsvalgene, for å si det sånn. Vi trenger de vi får.» Disse problemstillingene er ikke like fremtredende ved skolene i en stor kommune. Tilgangen til ulike videregående skoler er større, med et bredere utvalg av studieretninger, både innen yrkesfaglige linjer og studiespesialisering. I tillegg er mulighetene i det lokale arbeidsmarkedet betydelig større enn i utkantkommuner.

I våre gruppeintervjuer med elever på ungdomsskole og videregående skole er det tydelig at den lokale konteksten spiller en avgjørende rolle for hvilke valg ungdommene tar. Dette inkluderer hva foreldre, søsken, og andre familiemedlemmer og bekjente jobber med, da dette kan ha stor innflytelse på deres utdanningsvalg. I et distrikt hvor mange, spesielt menn, arbeider «offshore» i oljesektoren, er det tydelig at disse er sterke rollemodeller for gutter. En av elevene på 10. trinn

fortalte: «Jeg ønsker å gå offshore. Jeg har snakket med faren min og han anbefalte det. Bra å være elektro i offshorebransjen. Det gir greie arbeidsbetingelser. Jeg tenker høyspent og lavspent; får se hva jeg gjør. De fleste barna til fars venner jobber offshore.» Denne guttens uttalelse illustrerer betydningen av å ha kjennskap til ulike yrker for at unge skal kunne identifisere dem som relevante karriereveier. I tillegg er rollemodeller innenfor disse yrkene døråpnere for ungdommer. I distriktskommunenes kontekst, der arbeidsmulighetene er begrensede og lokalt næringsliv kan være kjønnsdelt, understreker sitatet ovenfor viktigheten av å introdusere rollemodeller fra underrepresenterte kjønn i disse karriereveiene, for å redusere kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg.

I våre casestudier av storkommuner valgte vi skoler fra bydeler som karakteriseres av betydelige sosioøkonomiske forskjeller. På skoler som befinner seg i velstående bydeler uttalte rådgivere at skolens økonomi påvirket organiseringen av faget Utdanningsvalg og tilgangen til kompetanse blant rådgiverne. En av rådgiverne delte følgende observasjon med oss: «Utdanningsvalg skal egentlig undervises som et fag på linje med andre fag, men jeg vet at mange andre skoler, spesielt små skoler, ikke har fast undervisning i timeplanen. Hos oss er det en fast del av timeplanen.» Ifølge rådgiveren kan økonomien også påvirke om hvor mye rådgivere får mulighet til å bli kurset i relevante temaer, som for eksempel karriereveiledning: «Vi deltar i mange kurs for rådgivere, og jeg har nesten aldri sett rådgivere fra andre bydeler.»

Flere elever fra samme skole hevder imidlertid at deres utdanningsvalg i stor grad er påvirket av forventninger om å ta lengre og mer krevende høyere utdanning, noe som fører til at de oppfatter studiespesialisering som standardvalget i deres nærmiljø. Disse elevene mente at det kan det være utfordrende å velge yrkesfag, da studiespesialisering er såpass tradisjonelt rotfestet i skolen. De opplever at foreldre forventer høyere utdanning, og elevene uttrykte at det føles trygt å følge vennene sine. Det kan virke skremmende å gå mot strømmen og velge yrkesfag hvis de ikke kjenner noen andre som også gjør det, og det kan bli enda vanskeligere for den som velger seg en kjønnsutradisjonell utdanningsretning i yrkesfag. En av elevene på ungdomstrinnet forteller oss følgende: «Jeg tror du raskt vil få et rykte på deg for å velge helsefag fordi du ønsker å være sammen med jenter. Jentene er klar over at hvis de velger bygg og anlegg, vil de være de eneste jentene i klassen, og de orker det ikke.» (Gutt, ungdomstrinn). Gitt at kvinnedominerte yrker vanligvis har lavere status og inntekt sammenlignet med mannsdominerte yrker, kan man forvente at gutter opplever større barrierer når de skal velge utdanningsretninger som er dominert av kvinner i slike lokalsamfunn.

5.2. Skolens samarbeid med kommune og næringsliv i utdannings- og yrkesveiledning

Casestudiene fra skoler i henholdsvis små og store kommuner viser at det er store forskjeller mellom ungdomsskoler med hensyn til hvor mye de samarbeider med næringslivet i utdannings- og yrkesveiledningen. I en større bykommune bruker ungdomsskolene et spekter av tiltak. Representanter fra disse skolene forteller at kommunen selv har laget en egen film om ulike yrker, og skolen er flink til å vise frem bedriftene og trekke dem inn i yrkesveiledningen. Kommunen er aktiv og bidrar med samarbeidsordning mellom skoler, arbeidsliv og utdanningsinstitusjoner. I denne kommunen tilbyr de valgfaget «Innsats for andre», med fokus blant annet på barnehage, med ønske om å motivere guttene til å velge denne retningen. I en annen storkommune er også kommunen i stor grad involvert i organiseringen av hospiteringsprogrammet for elever på 9. trinn.

Gjennom programmet «Kva vil DU bli?» tilrettelegger kommunen samarbeid mellom skoler og bedrifter, for å gi alle ungdommer like muligheter til å prøve seg i ulike yrker.

For rådgivere på mindre distriktskoler synes det vanskelig å kunne matche et slikt tilbud som vi fant i storkommunene. Rådgivere på disse skolene forteller at elevene må reise til en større by for å kunne delta på utdanningsmesse eller andre aktiviteter innen faget Utdanningsvalg. En busstur til byen blir ofte for krevende og overveldende på elevene, og en av rådgiverne på videregående skole mener at man i en storby har mer engasjement på dette arbeidet: «I [navn storby] er man flinke med å vise frem næringslivet. Det kunne det være mer trykk på dette faget overalt. Også i distriktet kan en gjøre mer ut av det. Jeg sier ikke at det gjøres en dårlig jobb i [stedsnavn], men at det er et forbedringspotensial. Det er veldig personavhengig.» På skolen til denne rådgiveren benyttes først og fremst «åpen dag», hvor alle opplæringskontor og representanter fra næringslivet blir invitert, mens hospitering brukes av og til for å gi elevene kjennskap til utdanningsretninger.

Et annet trekk med mindre sentraliserte kommuner, er at de ikke påtar seg en tilsvarende koordinerende rolle som vi fant i storkommuner. Desentraliserte skoler må bruke mye ressurser for å etablere samarbeid med opplæringskontorer og næringslivet. Flere rådgivere fra distriktskolene uttrykte et ønske om at kommunen, i samarbeid med flere nabokommuner, kunne utvikle et felles opplegg for alle elever, uavhengig av hvilken skole de tilhører.

5.3. Oppsummering

Dette kapittelet tok for seg hvordan ulike faktorer, slik som kommunens størrelse, beliggenhet, næringsstruktur og tilgjengelighet av utdanningstilbud, påvirker oppfatningen av kjønnsdelte utdanningsvalg, samt hvordan disse faktorene påvirker implementeringen av tiltak for å redusere slike forskjeller. Funnene er basert på kvalitativ forskning og casestudier, og kan derfor ikke gi et fullstendig bilde av hvordan faktorer påvirker kjønnsdelte utdanningsvalg. Likevel ser vi noen tendenser som er viktige å ta hensyn til for å redusere kjønnsbaserte utdanningsvalg, og dette gjelder spesielt utfordringene knyttet til implementeringen av tiltak.

Mange ansatte i ungdomsskoler i distriktskommuner er opptatt av det viktig at elevene fortsetter utdanningen sin i samme kommune. Videregående skoler tilbyr utdanning som er relevant for det lokale næringslivet, og elever forteller at de velger utdanning basert på de lokale karrieremulighetene. Hensynet til å beholde de unge veier tungt i distriktene, og et viktig første steg i arbeidet med å redusere kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg kan derfor være å introdusere rollemodeller av det underrepresenterte kjønn i karriereveiene lokalt. Dette kan også stimulere de som ellers ville ha søkt seg bort for å få mer utfordringer, fordi de blir introdusert for flere valg der de er.

Intervjuer med elever på ungdomsskoler i velstående bydeler viser at elever velger utdanningsretninger i tråd med foreldres forventning om å ta høyere utdanning. Elevene opplever studiespesialisering som et standardvalg i skolen, og at det er vanskelig å velge annerledes enn «de andre», fordi det sender dem ut i et ukjent landskap, både faglig og sosialt. Barrierene kan oppleves betydelige hvis elever ønsker å velge kjønnsutradisjonelle utdanningsretninger innen yrkesfagene.

Ungdomsskoler i storkommuner har tilgang til flere tiltak knyttet til utdanningsvalg sammenlignet med skoler i distriktskommuner. Storkommuner tar også en større koordinerende rolle i samarbeidet mellom skoler og bedrifter sammenlignet med små kommuner. Slikt samarbeid skaper muligheter for å bli kjent med nye yrkesveier og kjønnsutradisjonelle utdanningsretninger. Neste kapittel beskriver hvilke tiltak representanter fra fylkeskommuner, kommuner og skoler ser som relevante i arbeidet med å redusere kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg.

6. Bruk av verktøy og tiltak i skoler

Dette kapitlet tar for seg hvilke tiltak og verktøy som skolene benytter i sitt arbeid for å gi elevene god informasjon om tilgjengelige utdanningsvalg. I kapitlet kommer vi også inn på hvilke tiltak og verktøy som representanter fra fylkeskommuner, kommuner og skoler, samt elever, anser som relevante i arbeidet med å redusere kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg og hvordan disse tiltakene blir brukt i skolene. Presentasjonen av dataene er basert på informasjon samlet inn gjennom gruppeintervjuer med elever og rådgivere på ungdoms- og videregående skoler, spørreundersøkelsen, samt informasjon fra dialogmøter med skoleledere, fylkeskommuner og kommuner.

Som beskrevet i kapittel 4, blir arbeidet med å redusere kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg ofte omtalt på ungdomstrinnet og knyttet til overgangen til videregående opplæring. Rådgivere fra videregående skoler påpekte at dette arbeidet anses som mindre relevant når elevene har startet hos dem, fordi da er valgene allerede tatt. Ettersom det meste av arbeidet med å redusere kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg skjer på ungdomstrinnet, vil dette kapitlet primært sette søkelys på tiltak som blir brukt i ungdomstrinnet.

I dette kapitlet presenterer vi verktøyene og tiltakene som blir brukt i informasjonsarbeidet overfor elevene og deres utdanningsvalg i skolen. De samme verktøyene og tiltakene ble i varierende grad brukt som arenaer for å diskutere kjønnsdelte utdanningsretninger og yrker, samt til å inspirere og vekke interesse blant det underrepresenterte kjønnnet innen kjønnsdelte utdanninger. Tiltakene som ble benyttet til begge disse formålene på ungdomsskolene var; nettsider i faget Utdanningsvalg, besøk av videregående skoler, hospitering, visning av filmer, arrangementer som Åpen skole og utdanningsmesser, bedriftsbesøk, samt bruk av faget «Innsats for andre» for å gi elever erfaringer med kjønnsutradisjonelle yrker, som «barnehage for gutter» og «bedriftsbesøk for jenter».

6.1. Faget Utdanningsvalg

Faget Utdanningsvalg (UDV) ble nevnt av alle rådgiverne ved de ulike ungdomsskolene, samt av elevene på 10. trinn, som ett av tilbudene elevene har når det gjelder utdanningsvalg. Organiseringen av faget varierer fra skole til skole. På noen skoler starter de undervisningen allerede på 8. trinn, mens andre skoler begynner med dette faget først på 10. trinn. Omfanget av undervisningen varierer også, da noen skoler dedikerer én og en halv time ukentlig til faget, mens andre kun bruker én time per uke når elevene går på 10. trinn. Faget UDV oppleves som nyttig av elever for å ta et valg i overgangen til videregående skole, og en av elevene fortalte følgende om hvordan han opplevde undervisningen i dette faget:

Har en time i uken [Utdanningsvalg]. Får lærdom, [vi har] en lærer som lærer oss om de ulike utdanningsvalgene. Virker alltid troverdig. Vi har gått igjennom hver [utdannings-] linje, og vi fikk tilbud om samtaler om en ville snakke om eget utdanningsvalg. Har gått igjennom de ulike yrkene. Har vært hjelpsomt.

I hovedsak brukes UDV-timene til å gi elevene informasjon om ulike utdanningsretninger de kan velge mellom. Hovedvekten av elevene virket å være fornøyde med undervisningen og informasjonen de hadde fått i disse timene på ungdomstrinnet. Vi fant imidlertid noen ulikheter i hvordan UDV-timene ble benyttet. Noen elever nevnte at de hadde brukt UDV-timene på å jobbe

med andre fag helt frem til de begynte å forberede seg til å søke videregående skoler, det vil si noen måneder før fristen. Andre elever hadde jobbet med utdanningsvalg over lang tid.

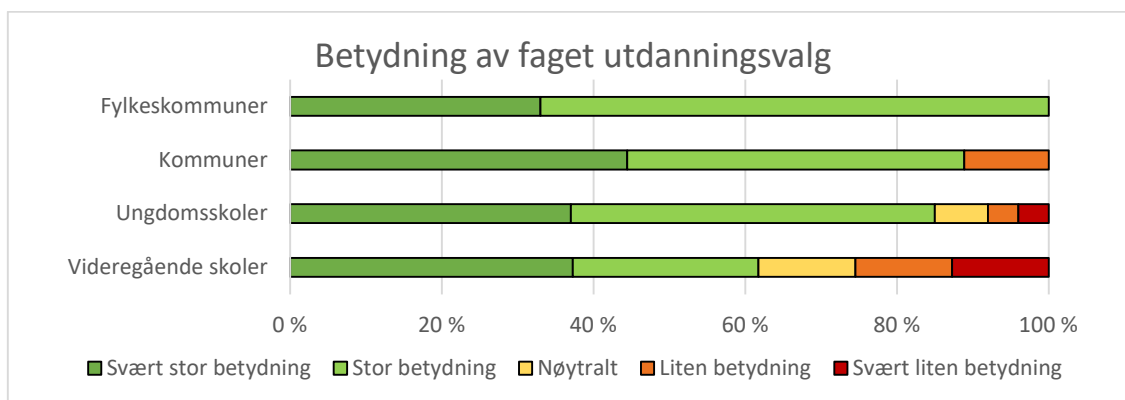
Videre kom det frem at disse timene også ble benyttet til besøk fra videregående skoler fra nærområdet, slik som denne rådgiveren fortalte:

(...) så har vi også mange videregående skoler som vil komme og selge seg inn [hos elevene på vår skole]. De har nesten alltid med representanter fra begge kjønn, for å vise at dette [denne linjen] er for både den ene og den andre. De har gjerne flere linjer. Det er litt tilfeldig om de har med en jente fra elektro til å selge inn hos elevene. (Rådgiver, ungdomsskole)

Ved disse besøkene informerte elevene fra de videregående skolene om de ulike linjene som skolene hadde. Sitatet viser også at av og til var det med elever som hadde valgt kjønnsutradisjonelt og som informerte om spesifikke linjer. Som påpekt i kapittel 3, hadde rådgiverne fra skolene en forståelse av formålet med å arbeide for å redusere kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg – nemlig behovet for at begge kjønn er representert i ulike yrker. Når det ble undervist om de ulike utdanningsretningene, ble også kjønnsdelte utdanningsretninger nevnt og diskutert med elevene. Noen lærere påpekte at de manglet tilstrekkelig kunnskap om dette temaet, og syntes derfor det var nyttig å bruke nettsider for å utforske dette temaet. På spørsmål til elevene om skolene kunne gjøre noe mer for å inspirere til å velge kjønnsutradisjonelt, så svarte noen: «Få litt mer besøk. Få fysiske folk som kan fortelle om egne erfaringer med å velge utradisjonelt». Det å møte andre for å få mer konkret innsikt i ulike utdanningsvalg, virket å være viktig både for å trygg på eget valg, og spesielt dersom elevene vurderte å velge kjønnsutradisjonelt.

Selv om timene ble benyttet på ulike måter, etterlyste også rådgivere og lærere flere muligheter til utprøving, slik som denne ungdomsskolelæreren nevnte: “Det som jeg savner, er at man [elevene] får mulighet til å prøve litt forskjellige ting i utdanningsvalg. Det er viktig å se og erfare, oppleve. Det er så pass mange yrker der ute, at det er godt å ha mulighet til å prøve litt forskjellige ting.” Lærerens erfaring var i tråd med det elevene også ga uttrykk for.

Resultater fra spørreundersøkelsen underbygget betydningen av faget Utdanningsvalg- Hele 76 % av respondentene fra fylkeskommuner, kommuner og skoler svarer at faget UDV *har stor/svært stor betydning* for å få ungdom til å velge mindre kjønnsstradisjonelt i sine utdanningsvalg (jf. figur 6). Når vi ser nærmere på de ulike respondent-gruppene, blir det tydelig at administrasjonen i fylkeskommunene har større tro på betydningen av faget UDV enn de andre respondent-gruppene. Alle respondentene fra fylkeskommunene oppgir at faget UDV har stor eller svært stor betydning for å få ungdom til å velge mindre kjønnsstradisjonelt. For kommunene er tilsvarende tall 44 %, for ungdomsskolene 85 %, og for videregående skoler 63 %.

Figur 6: Resultat fra spørreundersøkelsen der vi spør representanter fra fylkeskommuner, kommuner, ungdomsskoler og videregående skoler følgende: «Etter din mening, hvilken betydning har faget Utdanningsvalg for å få ungdom til å velge mindre kjønnsstradisjonelt?».

6.2. Nettsider og visuelle verktøy

Både rådgivere på ungdomstrinnet og elevene selv nevnte at de hadde benyttet ulike nettsider i forbindelse med undervisning og til å finne informasjon om utdanningsvalg. Nettsider som ble nevnt var blant annet Vilbli.no, Utdanningsdirektoratet.no, Utdanning.no, You-portalen, Mittvalg.no, TV2skole, Fagfilm.no, YouTube-kanaler om utdanningsvalg og NRK-serien «Mitt yrke». Disse ble også benyttet i arbeidet med å informere om mulighetene til å velge kjønnsutradisjonelt. En rådgiver på ungdomstrinnet fortalte: «I utdanningsvalg har vi en time eller to om utdanningsvalg og dette med kjønn. Utdanning.no har en fin side på dette som vi bruker, fine oppgaver. Reflekterer og snakker om det.» I denne sammenhengen ble det fremhevet at Utdanning.no ga en god oversikt over yrker, kjønn og valg, og opplevdes som et viktig verktøy i deres arbeid med å informere elevene om de ulike utdanningsvalgene som er tilgjengelige. Denne nettsiden ble også fremhevet i arbeidet med å snakke med elevene om kjønn og mulighetene for utradisjonelle utdanningsvalg. Videre fortalte den samme rådgiveren om hvordan han benyttet ulike nettsider:

På 9. og 10. trinn kjører jeg interesse-tester opp mot utdanningsvalg. Da kan noen få seg en overraskelse. Jeg bruker noe fra You-portalen. Denne portalen har interesse-test med masse spørsmål som matcher ut mot utdanningsvalg. Inne på Vilbli.no har de også en test de kan ta. Men den på You-portalen kan jeg se hva de svarer. Og når vi har veiledningssamtale, så kan vi se på den [testen] også. (Rådgiver, ungdomsskole)

Rådgiveren benyttet svarene på disse testene i sine samtaler med elevene, og You-portalen ble dermed et verktøy utover å gi elevene en pekepinn på utdanningsvalg knyttet til deres interesser. Rådgiveren var tydelig på at om elevene hadde interesser som var utradisjonelle, så støttet han dem i det. Elevene bekreftet bruk av disse nettsidene, og flere kunne fortelle at de hadde fått treff i retning av egne interesser og valg. Selv om de fleste elevene nevnte at disse nettsidene ble brukt som støtte i undervisningen, var det elever ved flere skoler som etterlyste diskusjoner og samtaler om utdanningsvalg. For noen var det derfor en fordel å kunne bruke disse nettsidene hjemme for å diskutere med foreldrene sine.

6.3. Hospitering

Hospitering er en praksis der elever på ungdomstrinnet får muligheten til å tilbringe en eller flere dager på en videregående skole for å prøve ut et utdanningsprogram de er interessert i. Denne

muligheten for hospitering ble nevnt av mange av elevene – både av de som gikk på 10. trinn og av de som nå gikk på videregående. Hospitering var det tiltaket flest nevnte som det mest virkningsfulle tiltaket for deres utdanningsvalg, og noen fremhevet dette som et svært nyttig tiltak for å erfare kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg. For eksempel fortalte ei jente på VG1 Elektro følgende om hvilken betydning hospitering hadde hatt for hennes valg da hun gikk på 10. trinn: «Jeg bestemte meg i 10. og rett før jeg skulle søke videregående plass. Da vi skulle prøve utplassering i videregående skole, valgte jeg elektro. Jeg skulle egentlig utelukke det, for jeg trodde det ikke var noe for meg. Men jeg likte det veldig godt, da.» For henne var denne utplasseringen avgjørende for at hun valgte utradisjonelt. Flere andre elever fortalte også at hospitering var utslagsgivende for deres utdanningsvalg. Det å komme ut på ulike skoler og å få delta en hel dag på linjer de hadde interesse for, samt å få snakke med elever som gikk på denne linjen, opplevdes positivt. Flere nevnte at dette ga dem en helt annen innsikt i det utdanningsvalget de vurderte å søke, og det bidro dermed til at flere ble tryggere på sine valg. Ei annen jente, som gikk på 10. trinn, fortalte følgende hva hospitering hadde betydd for henne:

Jeg tenkte på IT (Informasjonsteknologi). Men etter hospiteringen på IT fant jeg ut at dette var ikke det jeg ville – sitte og skrive koder på dataen. [Jeg] vil heller bruke hendene. Nå [med det valget jeg har tatt] har jeg flere valg – vil ha noe mer praktisk. Før var jeg ikke helt sikker, men etter hospiteringen fant jeg det ut. (Jente, 10.trinn)

Etter hospiteringen fant hun ut at det ikke var Informasjonsteknologi hun ville søke på, men at det var Elektro og datateknologi. Det var derfor det hun nå hadde som førstevalg til samordnet opptak.

En av guttene sa:

(...) Hospitering har også hjulpet. Vi fikk tre dager med hospitering. Det er helt annerledes å se ting i praksis enn å lese om dette. Jeg fikk se på hospiteringen det de jobbet med, og da forstod jeg at det var dette [IKT og medieproduksjon] jeg faktisk ville gå på. (Gutt, 10.trinn)

Det er utfordrende å velge mellom fag og utdanninger som man har lite innsikt i. En rådgiver sa: «I grunnskolen kan en gjøre mer, slik at en [elevene] tar mer veloverveide valg. Så slipper en kampanjer senere. I ungdomsskolen bør en være mer praktisk anlagt, slik at elevene kan prøve ut mer. Da blir de sikrere på valgene. Det må ikke være så teoretisk». Dette sitatet viser både til selve utformingen av ungdomstrinnet, men også til arbeidet med tilretteleggingen for elevenes utdanningsvalg. Rådgiveren peker på skolens ansvar for å tilrettelegge for mest mulig veloverveide og informerte utdanningsvalg. Praktiske og varierte tilnærminger er i tråd med det elevene formidlet at de ønsket seg. Rådgiveren skulle også ønske at de hadde flere muligheter, for eksempel gjennom bedriftsbesøk og ved å få rollemodeller inn i skolen.

6.4. Bedriftsbesøk

Bedriftsbesøk for elever på ungdomstrinn ble oftest organisert gjennom faget Utdanningsvalg. De fleste skolene hadde bedriftsbesøk for elever på 9. og 10. trinn, mens noen skoler også ga dette tilbudet til elever på 8. trinn. Faktorer som størrelse på kommune og lokal næringsstruktur påvirket hvordan bedriftsbesøkene ble organisert ved den enkelte skole, jf. kap. 5. Dessuten kunne det variere fra år til år hva skolene fikk til, basert på hva de hadde av tid og ressurser. Gjennom intervjuene med rådgiverne kom det tydelig frem at de anbefalte at elevene burde få mulighet til å erfare arbeidslivet gjennom bedriftsbesøk på ungdomstrinnet. En rådgiver underbygget dette med å påpeke:

Jeg synes det burde legges mer til rette for utprøving av arbeidslivet. Utdanningsvalg-faget er bra, men elever trenger å komme ut og få se. En må klare å vekke interessene, det hadde jeg håpet det var rom for. Det å kunne reise for eksempel til Maritim utdanning, det lærte de mye av [elevene på 10. trinn]. Elevene må komme ut mer hvis en ønsker mer utradisjonelle valg. (Rådgiver, ungdomsskole)

Disse synspunktene henger sammen med de erfaringene som ble formidlet om betydningen av hospitering. Både elevene og rådgiverne påpekte at det er viktig å få erfaring med yrker i praksis, og å få kjennskap til hvordan ulike yrker faktisk utføres. Denne praktiske erfaringen kan ikke erstattes av ren informasjon eller visuelle verktøy. Elevene ønsker mer praktisk informasjon om ulike yrker, større valgfrihet og muligheten til å besøke flere bedrifter og utforske ulike yrker.

6.5. Den individuelle samtalen

Undervisning i faget Utdanningsvalg foregår både i grupper og gjennom individuelle samtaler. Flere av rådgiverne som vi har snakket med på ungdomstrinnet, var opptatt av at de burde hatt mer ressurser tilgjengelig for det individuelle veiledningsarbeidet. De påpekte at begrensede ressurser først og fremst går ut over den individuelle samtalen med hver enkelt elev. En av dem beskrev situasjonen slik: «For det er én time nedsatt pr. 25 elever. Og på vår skole er vi 480 elever. 50 prosent er flerkulturelle. Den timen er så viktig for å bli kjent med elevene.» Sitatet viser at tiden til den enkelte elev er knapp. I tillegg fortalte denne rådgiveren at halvparten av elevene ved denne skolen hadde innvandrerbakgrunn, noe som medfører et ekstra informasjonsbehov om hvordan utdanningssystemet i Norge fungerer. Dette informasjonsbehovet kommer i tillegg til det generelle behovet knyttet til ulike utdanningsretninger, som de fleste elever trenger. En rådgiver ved en annen ungdomsskole fortalte følgende:

Jeg mangler ressurser. Vil ha mer timeplanfestet tid til dette. Mye mer enn det lille jeg har i dag. Så lenge det ikke er timeplanfestet, sklir ting ut. Elevene må få tid til å lete, se og oppleve. Jeg sjonglerer litt nå med tiden min. Hadde jeg ikke gjort det, hadde jeg gått med konstant dårlig samvittighet. Da kan du gå grundigere inn i det. (Rådgiver, ungdomsskole)

Denne rådgiveren ønsket mer tid til arbeidet med utdanningsvalg, inkludert mer tid til den individuelle oppfølgingen. Veiledere trenger tid til å bli kjent med elevenes interesser og vurderinger rundt deres utdanningsvalg. Dette vil også være av betydning dersom elevene vurderer å ta mer utradisjonelle valg.

Selv om rådgiverne tilbyr individuelle samtaler, så er det ikke slik at de snakker med alle elevene. En rådgiver fortalte: «[Vi har] ca. 110 [elever] på hvert trinn. Har ansvar for å snakke med hver enkelt av disse. Alle som ønsker en samtale. Ikke alle trenger å snakke. Noen vet hva de vil velge». Dette indikerer at ikke alle elever benytter den muligheten de har til å drøfte sitt utdanningsvalg med skolens rådgiver. Samtidig fikk vi høre erfaringer fra elever som hadde benyttet denne muligheten når de hadde vært i tvil om hva de skulle velge, slik som denne eleven sa:

Jeg sa jeg var veldig usikker på om jeg skulle ta påbygg eller gå i lære. Da satte hun [rådgiveren] seg ned med meg. Satte seg ned, hjalp meg – viste hva som er positivt med påbygg og med å gå i lære – positivt og negativt. Hun rådet meg ikke til noe, men hjalp meg til å velge selv. Ga bekreftelser. Hun rådet meg ikke til ditt og datt. (Jente, VG2)

I dette tilfellet var den individuelle samtalen viktig for at eleven skulle klare å få oversikt over hvilke muligheter hun hadde, og hva de ulike mulighetene innebar. Rådgiverens samtale bidro til at

eleven klarte å finne ut hva hun ville gjøre videre, og viser hvor viktig slike samtaler kan være. Muligheter for slike samtaler vil være relevant for elever som vurderer å ta utradisjonelle utdanningsvalg, da rådgiver kan bistå med kompetanse om de ulike utdanningsretningene, om arbeidslivet og å gi informasjon som kan bidra til trygge og gode valg. Med bakgrunn i en begrenset ressursituasjon som ble synliggjort ved flere skoler, er det grunn til å stille spørsmål ved om alle elever får muligheten til å få den individuelle rådgivningen de trenger.

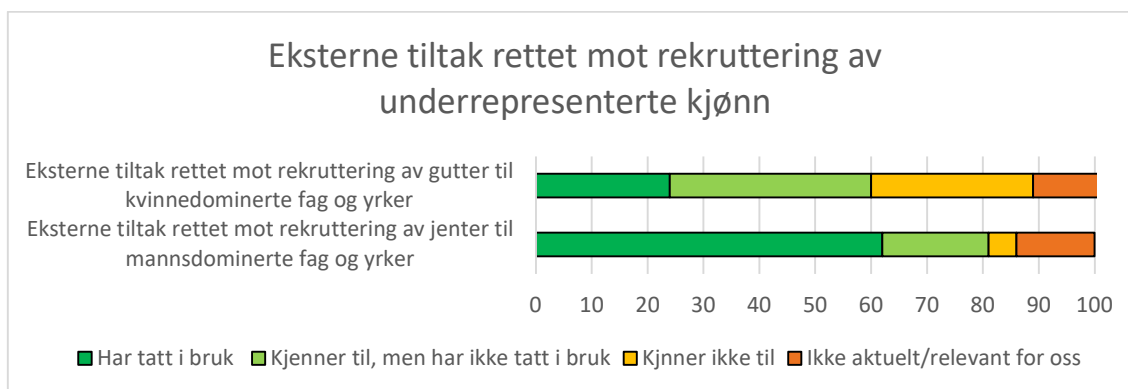
6.6. Tiltak og kampanjer for rekruttering av det underrepresenterte kjønn

Alle overnevnte tiltak og verktøy blir organisert gjennom faget Utdanningsvalg. Det var få av rådgiverne og elevene vi intervjuet som nevnte egne, interne tiltak utviklet for å rekruttere det underrepresenterte kjønn til bestemte utdanningsvalg, men en del nevnte at de hadde benyttet eksterne kampanjer som «Jenter og teknologi». I ett av intervjuene med rådgiver og kontaktlærer på en av ungdomsskolene, kom det frem at de hadde iverksatt egne tiltak for å bidra til at elever skulle kunne gjøre seg nye erfaringer, med tanke på å bidra til at elevene kunne ta kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg. Dette gjorde de gjennom valgfaget «Innsats for andre»:

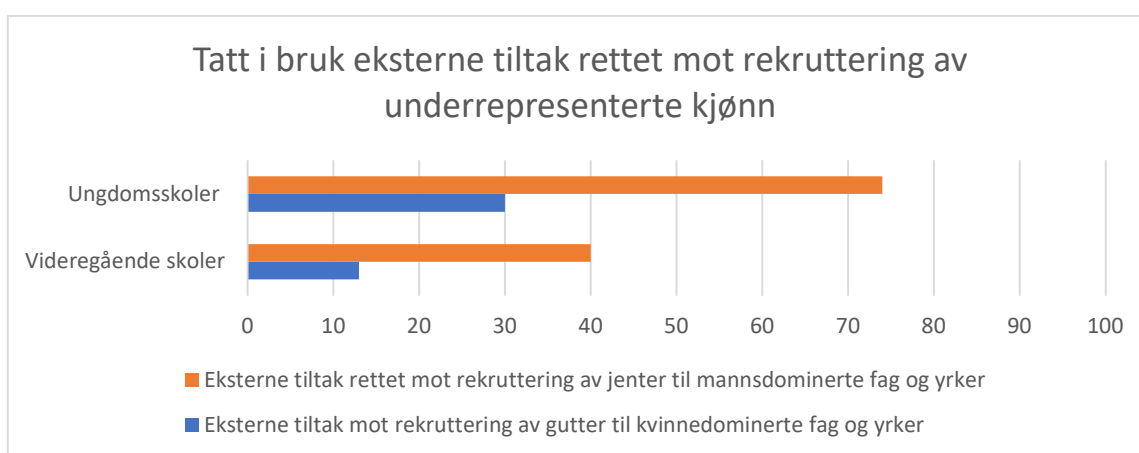
Så har vi valgfaget som heter «Barnehage» [som en del av valgfaget «Innsats for andre»]. Vi startet et prosjekt – målet var å få flere gutter inn i barnehageyrket. Nå har vi 36 elever som jobber i barnehage på 9. og 10. trinn. 10–15 gutter som har dette valgfaget. (...) det er «Innsats for andre» (...) Et samarbeid med barnehagene her lokalt. Annenhver uke jobber de tre timer i barnehagen (...) Ønsker flest gutter ut i barnehagene. Når jeg snakker med dem [guttene], så synes de det er bra. Ikke sikkert de vil fortsette med det. Noen finner ut om de er interessert. (Rådgiver, ungdomsskole)

De samme informantene fortalte at jenter som ønsket det, ble meldt på «Jenter og teknologi». Rådgiveren og læreren ved denne skolen syntes å være opptatt av å tenke nytt og å tilrettelegge for at elever av begge kjønn skulle få erfaringer med yrker dominert av motsatt kjønn. Datamaterialet fra intervjuene indikerer at både rådgivere og lærere var kjent med lokale og nasjonale kampanjer, slik som «Jenter og teknologi» o.l. Det var imidlertid svært ulikt hvorvidt skolene selv iverksatte egne tiltak i arbeidet med å rekruttere det underrepresenterte kjønn til ulike utdanningsretninger.

I spørreundersøkelsen spurte vi representanter fra skoler om de har brukt eksterne tiltak rettet mot rekruttering av underrepresenterte kjønn i kjønnsdelte utdanningsretninger de siste 5 år. Som figur 7 viser, så har skolene oftere tatt i bruk eksterne kampanjer som er rettet mot å rekruttere *jenter* til mannsdominerte fag og yrker, sammenlignet med kampanjer rettet mot å rekruttere *gutter* til kvinnedominerte fag og yrker. Dette finner vi også når vi sammenligner videregående skoler med ungdomsskoler (figur 8). Samtidig viser figur 8 at ungdomsskoler i større grad enn videregående skoler tar i bruk slike tiltak. Som nevnt i kapittel 5, kan dette være relatert til oppfatningen blant representanter fra videregående skoler om at det er for sent å påvirke utdanningsvalg på det stadiet.

Figur 7: I spørreundersøkelse spør vi representanter fra ungdomsskoler og videregående skoler om de de siste 5 årene har brukt tiltak eller kampanjer rettet mot underrepresenterte kjønn i kjønnsdelte utdanningsretninger. Figuren viser prosentvise svar på dette spørsmålet.

Figur 8: Figuren sammenligner variabelen «Har tatt i bruk» på svar fra representanter fra ungdomsskoler og videregående skoler. Figuren viser prosentvis e svar på dette spørsmålet.

6.7. Oppsummering

Dette kapitlet har presentert ulike tiltak og verktøy som fortrinnsvis ungdomsskolene benytter i sitt arbeid for å gi elevene god informasjon om tilgjengelige utdanningsvalg, og for å gi informasjon og erfaringer med mulighetene til å velge kjønnsutradisjonelt. Empirien fra intervjuene viser at rådgiverne er mest opptatt av å gi god informasjon om de ulike utdanningsretningene som elevene kan velge mellom. Likevel forsøker de å påvirke eventuelle tradisjonelle holdninger og oppfatninger som elevene eventuelt måtte ha. Dette gjør de gjennom å vise mulighetene underrepresenterte kjønn har for å velge mer kjønnsutradisjonelt, både ved bruk av ulike verktøy (som ulike nettsider og tester), men også gjennom samtaler og diskusjoner. I dette arbeidet ble betydningen av *å se* og *å møte* «rollemodeller», altså andre elever eller arbeidstakere som har valgt utradisjonelt, påpekt som svært viktig. Behovet for å få praktiske og egne erfaringer med ulike yrker eller utdanningslinjer, ble tydelig fremhevet både av elevene og rådgiverne. Hospitering og bedriftsbesøk ble derfor spesielt fremhevet som nyttige for elevenes utdanningsvalg. Disse tiltakene ble påpekt å være svært viktige for den enkelte for å bli trygg på eget utdanningsvalg, noe som også gjaldt de elevene som ønsket å velge kjønnsutradisjonelt.

Datagrunnlaget viser at skolene benytter en rekke ulike tiltak, som alle virker å være nyttige på sitt vis. Hospitering er det de fleste elever påpeker som mest nyttig for deres valg. Spørreundersøkelsen viser at respondentene fra fylkeskommuner, kommuner og skoler og

opplevde at faget Utdanningsvalg har stor betydning for om elever valgte kjønnsutradisjonelt. Datagrunnlaget fra intervjuene med elever viser at dette faget har stor betydning for elevenes utdanningsvalg generelt sett, også for om de velger utradisjonelt. Utdanningsvalg-timene blir en arena som gir muligheter for å diskutere hvordan utdanningsretninger og yrker er kjønnet. Derfor er det viktig med tilgang til god informasjon slik at rådgivere kan diskutere temaet i timene. Mer diskusjon om yrker og egne erfaringer med rollemodeller i praksis kan bidra til å inspirere elever til å velge kjønnsutradisjonelle utdanningsretninger. Mulighetene for individuelle samtaler er noe begrenset og varierende på grunn av skolenes ressursituasjon, og betydningen disse samtaler har for elever som vurderer å velge utradisjonelt er litt uklar.

Videre fant vi at noen ungdomsskoler tar initiativ til egne tiltak for å inspirere elevene til å se muligheter utover kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg, men dette ser ut til å avhenge av hva ansatte på den enkelte skolen selv kommer opp med, tilgjengelig tid, kapasitet og økonomiske ressurser.

Når det gjaldt intervjuene våre med rådgiverne fra de videregående skolene, så var det ingen som nevnte at de arbeidet med å redusere kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg i overgangen fra videregående opplæring til høyere utdanning.

7. Avsluttende oppsummering

Uklar oppfatning av betydning av kjønn i utdanningsvalg

Norge har en vedvarende og tydelig kjønnsdeling innen en rekke utdanningsretninger og yrker, noe som tyder på at strukturelle årsaker bidrar til å opprettholde kjønnstradisjonelle utdanningsvalg. Til tross for dette har vi i denne studien sett at representanter fra fylkeskommuner, kommuner og skoler vektlegger *individuelle faktorer*, som individuelle interesser og evner, snarere enn de underliggende *sosiale strukturene*, som kjønnsnormer og stereotypier, når de blir bedt om å reflektere rundt kjønnstradisjonelle utdanningsvalg. Mens fokus på individuelle interesser og evner både er viktig og riktig for at den enkelte skal oppleve utdanningsvalg som relevant, er det lett å glemme at også interesser og opparbeidede evner henger sammen med erfaringsbakgrunn, som ofte er påvirket nettopp av kjønnsnormer og stereotypier. Utfordringen vi vil peke på her, er at det er vanskelig å skape endring i kjønnstradisjonelle utdanningsvalg når prinsippene som skaper problemet ikke blir anerkjent når ungdommers utdanningsvalg står på agendaen.

Den manglende refleksjonen rundt hva som skaper kjønnstradisjonelle utdanningsvalg gjør også at formålet med å *redusere* kjønnstradisjonelle utdanningsvalg forblir uklart for en del representanter fra skoler og kommuner, samt for ungdommene selv. Mange assosierer arbeidet for å skape bedre kjønnsbalanse innen fagområder med kvotering, som kan oppfattes både som begrensende for valgmulighetene, for egne interesser og diskriminerende for grupper som ikke tilkjennes ekstrapoeng eller tilsvarende. Slike refleksjoner kan forstås som informantgruppens navigering gjennom uklare formål, og som tegn på en begrenset diskusjon omkring hvordan kjønnsstereotyper påvirker utdanningsvalg.

Lite refleksjon og uklare mål for skolen i forhold til kjønnstradisjonelle utdanningsvalg påvirker hvordan ulike aktører jobber med dette. Skolene ser hovedsakelig sin rolle som rådgivende, og at oppgaven deres er å informere ungdom om ulike utdanningsretninger. På ungdomstrinnet legger rådgivere stor vekt på at elever skal velge en utdanning som de er interessert i, og på ungdomsskolen foregår det meste av den aktive veiledningen i utdanningsvalg. På videregående skoler derimot, blir det oppfattet at det er for sent å påvirke valget, ettersom elevene allerede har valgt sine utdanningsretninger. For videregående skoler fremstår spillerommet som lite for å påvirke de unges utdanningsvalg. Her var det primære fokuset på gjennomføring av videregående eller yrkesutdanning, dernest på å beholde de som hadde valgt utradisjonelt, og eventuelt å hjelpe de som hadde "valgt feil". Selv om også videregående skole kan føre fram til et nytt utdanningsvalg, så hørte vi svært lite til arbeidet med veiledning i forbindelse med overgangen til høyere utdanning.

Skal egentlig arbeidet med å redusere kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg være et mål for skolen? I så fall, hvordan?

Denne studien avdekker ulike oppfatninger blant representanter fra fylkeskommuner, kommuner og skoler angående hvorvidt arbeidet med å redusere kjønnstradisjonelle utdanningsvalg er og skal være et mål i skolen. Mens administrasjonen i fylkeskommunen og kommunen ser dette som et mål, opplever skolene at satsinger som koordineres fra fylkeskommunen, for eksempel gjennomføring av videregående opplæring, får høyere prioritet. For representanter fra skolene var det utfordrende å identifisere hvordan arbeidet med å redusere kjønnstradisjonelle utdanningsvalg kan integreres i de initiativene som tas ved skolene. Flere av representantene fra skolene mener at klargjørende retningslinjer kan bidra til bedre samordning av dette arbeidet,

både på tvers av skoler og i samarbeidet mellom fylkeskommune, kommune og skole. Også slik kan dette arbeidet bli en integrert del av de overordnede planene og tiltakene som veileder aktiviteten i skolen og samarbeidet mellom aktører på feltet.

Samarbeid med eksterne aktører

Samarbeid mellom skolen og eksterne aktører er positivt for å redusere kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg. En viktig gruppe for unges utdanningsvalg er foreldre, og for mange ungdommer er kjennskap til foreldrenes yrker avgjørende faktorer i denne sammenhengen. På en annen side nevner flere rådgivere at de har opplevd negative reaksjoner fra foreldre hvis rådgiverne støttet elevers valg av kjønnsutradisjonelle utdanningsretninger. Spørreundersøkelsen antyder at ungdomsskoler har et utstrakt samarbeid med foreldre. Intervjuene viste imidlertid at samarbeidet ofte begrenser seg til informasjonsmøter om utdanningsretninger, der diskusjon om kjønnsutradisjonelle valg ikke nødvendigvis blir tematisert. For videregående skole bekrefter både intervjuene og spørreundersøkelsen at det er lite samarbeid mellom skole og foreldre i dette arbeidet.

En annen viktig aktør er bedrifter i nærmiljøet. Flere elever uttrykker at bedriftsbesøk og erfaring med å observere ulike yrker har vært avgjørende for deres valg av kjønnsutradisjonelle utdanningsretninger. Mens representantene fra skolene ofte er opptatt av å tilrettelegge for utdanningsvalg etter interesse og evne (jf. kapittel 3), viser intervju med elever at innsikt og erfaring er minst like viktig for å gi ungdom mulighet til å velge en utdanning som passer for dem (jf. kapittel 6).

Resultatene fra spørreundersøkelsen viser at både ungdomsskoler og videregående skoler har et godt samarbeid med lokale bedrifter. Intervjuene viser imidlertid at flere faktorer påvirker dette samarbeidet. I større kommuner har storkommunene en koordinerende rolle i samarbeidet mellom skoler og bedrifter. I mindre kommuner er samarbeidet i stor grad preget av tilgang til bedrifter i det lokale næringslivet, og som kan være kjønnsdelt. Presentasjonen av rollemodeller innen kjønnsdelte yrker er ikke nødvendigvis en integrert del av samarbeidet mellom skoler og bedrifter. I tillegg er også bedriftene selv gjerne preget av kjønnsstradisjonelle utdannings- og yrkesvalg, noe som kom enda tydeligere fram i mindre kommuner, jf. kapittel 5.

En annen viktig samarbeidspartner for ungdomsskolene er videregående skoler. Elevene uttrykte at hospitering på en videregående skole for å bli kjent med et fag var viktig for dem når de skulle velge veien videre, og det ble gitt eksempler på at slik hospitering hadde innvirkning på deres oppfatning om egne interesser og kjønnsdelte yrker. Dette understreker igjen betydningen av innsikt og erfaring for å velge kjønnsutradisjonelle utdanningsretninger.

Bruk av eksterne tiltak og kampanjer var det som i minst grad ble benyttet ved skolene vi intervjuet. Spørreundersøkelsen viste at eksterne tiltak i større grad blir brukt for rekruttering av jenter til mannsdominerte utdanningsretninger, snarere enn å invitere gutter til kvinnedominerte utdanninger. Ved videregående skoler var det generelt mindre bruk av kampanjer som handlet om kjønnsdelte utdanningsvalg.

Elevene selv ga uttrykk for at de opplevde jenter og gutter som likestilt, og at de syntes det var viktig at den enkelte valgte det han/hun hadde lyst til – uavhengig av hva det faktisk var. Det kommer frem i intervjuer med elever at det kan være vanskeligere for gutter å velge kjønnsutradisjonelt enn for jenter – særlig når valget handler om typisk "kjønnede" yrker, som frisør. Dette er interessant opp mot svarene i spørreundersøkelsen som viser at det er iverksatt flere tiltak rettet mot jenter enn gutter når det gjelder kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg. I

tillegg viste intervjuer at rådgiverne opptatt av å ta vare på og tilrettelegge for jenter som valgte mannsdominerte områder, som bygg og anlegg. Sammenstilt viser dette betydningen av å ha tiltak rettet mot begge kjønn, slik at også gutter lettere kan velge utradisjonelt, samt at elevene får egne erfaringer med det yrket de vurderer.

7.1. Er mindre kjønnstradisjonelle utdanningsvalg egentlig en målsetning for skolene?

Likestilling som en politisk målsetning er kjennetegnende for de nordiske landene, deriblant i Norge. Likestilling er bredt akseptert, og som vår undersøkelse viser, opplever mange av informanter at de lever i et likestilt land. Likevel viser undersøkelsen at endring i det vedvarende mønsteret av kjønnsdelte utdanningsvalg i liten grad ser ut til å være et uttalt mål. Mens det finnes verktøy og tiltak som kan bidra til å redusere kjønnsdelte utdanningsvalg, er tvilen om hva som er formålet med dette arbeidet den største utfordringen. Samtidig som likestilling er et akseptert mål, blir dette ofte tilsidesatt i ungdomsskolen, med henvisning til at individuelle interesser og evner må ha forrang i elevenes utdanningsvalg. Studien viser at dette gjerne skjer uten at det blir tatt tilstrekkelig hensyn til at interesser og evner henger sammen med (kjønnet) kultur og tilgang til innsikt, erfaringer og rollemodeller. Til tross for bred enighet blant informanter (rådgivere, representanter fra kommune og fylkeskommune) om at det vil være både nyttig og viktig å få flere jenter inn i mannsdominerte fagområder, og å få flere gutter inn i kvinnedominerte felt, ser vi at dette i stor grad må vike for målet om å få flest mulig til å gjennomføre videregående opplæring. Dersom målet virkelig er å oppnå mindre kjønnstradisjonelle utdanningsvalg, så blir vektleggingen av gjennomføring spesielt utfordrende, ved at innsatsen for å veilede i utdanningsvalg drives av et sterkt fokus på individuelle faktorer. Dette går på bekostning av å adressere strukturelle og samfunnsmessige påvirkninger på unges utdanningsvalg, som kjønnsnormer og kjønnete stereotyper knyttet til en del fag og utdanninger.

Ungdommenes fortellinger viser at endring er mulig: praktiske erfaringer med fag og yrker har stor betydning for utdanningsvalg. Situasjonen som avdekkes gjennom studien er imidlertid at et mål om å redusere kjønnstradisjonelle utdanningsvalg ikke er tydelig definert. Dermed blir heller ikke tiltak for å oppnå mindre kjønnstradisjonelle utdanningsvalg systematisk iverksatt, men risikerer å bli nedprioritert til fordel for andre mål og prioriteringer. Dersom det skal være et mål at skolen bidrar til at ungdom velger mindre kjønnstradisjonelle utdanninger, må både målsetting og ansvar defineres tydeligere. Vi avrunder denne rapporten med noen råd og anbefalinger til nasjonale myndigheter for hvordan skolene bedre kan organisere innsatsen for å redusere kjønnsdelte utdanningsvalg.

7.2. Råd og anbefalinger

Det er behov for:

- å avklare om det er et mål for ungdomsskolene å oppnå mindre kjønnsdelte utdanningsvalg for elever, og avklare hvilket ansvar og rolle skolen eventuelt skal ha i dette arbeidet.
- tydelige retningslinjer som sikrer en enhetlig tilnærming og målrettet handling i arbeidet med å redusere kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg på tvers av skoler og regioner.
- økt bevissthet om hvordan kjønnsnormer påvirker elevers interesser og evner, samt utdanningsvalg.
- økt fokus på erfarings- og praksisbaserte aktiviteter og undervisning i ungdomstrinn og gjennom faget Utdanningsvalg, ulike valgfag og tiltak.
- økt innsats fra videregående skoler mht. utdanningsvalg og arbeidet med å redusere kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg, ettersom utdannings- og karrierevalg er ikke noe som kun skjer i overgangen mellom ungdomsskole og videregående skole.
- mer erfaring med ulike yrker og utdanningsretninger krever økt og systematisk samarbeid med eksterne aktører, spesielt med næringslivet og utdanningsinstitusjoner.
- mer samarbeid mellom skoler og eksterne aktører, deriblant andre skoler, bedrifter og foreldre.
- organisatoriske ressurser og retningslinjer fra regionale utdanningsmyndigheter og skoleeiere.

8. Referanseliste

- Borchorst, A., & Siim, B. (2008). Woman-friendly policies and state feminism: Theorizing Scandinavian gender equality. *Feminist Theory*, 9(2), 207–224. <https://doi.org/10.1177/1464700108090411>.
- Brown, W. (2000). Suffering rights as paradoxes. *Constellations: An International Journal of Critical and Democratic Theory*, 7, 208–229. <https://doi.org/10.1111/1467-8675.00183>.
- Cajander, Å., Corneliussen, H. G., Myreteg, G., & Dyb, K. (2020). What brings women into ehealth?: Women's career trajectories in digital transformations in health care. In 12th International Conference on e-Health.
- Connell, R W. (2005). Growing up Masculine: Rethinking the Significance of Adolescence in the Making of Masculinities. *Irish Journal of Sociology*, 14, 11–28.
- Corneliussen, H.G. (2023). *Reconstructions of Gender and Information Technology: Women Doing IT for Themselves*. Springer Nature.
- Corneliussen, H. G. (2021). Unpacking the Nordic Gender Equality Paradox in ICT Research and Innovation. *Feminist Encounters: A Journal of Critical Studies in Culture and Politics*, 5(2), Article 25.
- Corneliussen, H. G., Seddighi, G., Simonsen, M. Urbaniak-Brekke, A.M. (2021a). Evaluering av Jenter og teknologi, Rapport nr.3-2021, Vestlandsforskning. https://www.vestforsk.no/sites/default/files/2021-05/Rapport_3_2021_evalueringavjenterogteknologi.pdf.
- Corneliussen, H. G., Seddighi, G., Urbaniak-Brekke, A.M. & Simonsen, M., (2021b). Factors Motivating Women to Study Technology: A Qualitative Survey among Young Women in Norway. *International Conferences ICT, Society, and Human Beings*. <https://www.vestforsk.no/sites/default/files/2021-09/Corneliussen%20et%20al%202021%20Factors%20motivating%20women%20IADIS%20conf.pdf>.
- Corneliussen, H. G. & Seddighi, G. (2021). The Challenge of Implementing the National Gender Equality Norm in IT Organizations. *IADIS International Journal on Computer Science and Information Systems*, 15(2), 1–14. <https://www.vestforsk.no/sites/default/files/2022-02/CorneliussenNORDWITChallengeGE.pdf>.
- Griffin, G. (2022). Introduction i *Gender Inequalities in Tech-driven Research and Innovation: Living the Contradiction*. Bristol University Press. <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/55792>.
- Hernes, H. M. (1987). Welfare state and woman power. Essays in state feminism. Oslo: Norwegian University Press.
- Holli, A. M., Magnusson, E., & Rönnblom, M. (2005). Critical studies of Nordic discourses on gender and gender equality. *Nordic Journal of Women's Studies*, 13(03), 148–152. <https://doi.org/10.1080/08038740600590442>.
- Jentoft, N., Bjørnarå, H.B. & Sari, E. (2023). *Likestillingsmonitor Agder for perioden 2017–2021*. NORCE Helse og samfunn, rapport nr. 29-2023. <https://hdl.handle.net/11250/3127123>.
- Jentoft, N. (2018). *Hva kan kommunene gjøre for å få flere unge menn og innvandrere til å velge kommunal helse- og omsorgstjeneste*. Delstudie 2017/2018. #Drømmejobben. <https://hdl.handle.net/11250/2827171>.

- Jentoft, N., Gundersen, D.E. & Hellang, Ø. (2021). *Hvordan rekruttere nyutdannede sykepleiere? – praksis i studiet viser vei. En kartlegging av 3 års sykepleierstudenters holdninger til og ønsker om arbeidsgiver som ferdigutdannet sykepleier*. FoU rapport 14-2021 NORCE Samfunn. <https://hdl.handle.net/11250/2827174>.
- Lervåg, M. (2023, 24.januar). Elever i distriktene velger oftere yrkesfag. SSB analyse 2023/1, <https://www.ssb.no/utdanning/videregaende-utdanning/artikler/elever-i-distriktene-velger-oftere-yrkesfag>.
- Mordal, S., Buland, T. & Mathiesen, I. H. (2020). Career Guidance in Norwegian Primary Education: Developing the Power of Dreams and the Power of Judgement. In E. Hagaseth Haug, T. Hooley, J. Kettunen, & R. Thomsen (Eds.), *Career and career guidance in the Nordic countries* (Vol. 9), Leiden, Boston: Brill.
- NESH (2016). Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi. <https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-oghumaniora/>.
- NOU (2019). 2019:19. *Jenter, gutterom og mulighetsrom – likestillingsutfordringer blant barn og unge*. Kulturdepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/efa97f020331439a8adbb84dd90ab426/no/pdfs/nou201920190019000dddpdfs.pdf>.
- Reisel, L., Skorge, Ø. S. & Uvaag S. (2019). *Kjønnsdelte utdannings- og yrkesvalg. En kunnskapsoppsummering*. Institutt for samfunnsforskning rapport 2019:6. <http://hdl.handle.net/11250/2592572>.
- Reisel, L., Hegna, K. and Imdorf, C. (2015). Gender Segregation in Vocational Education: Introduction, *Gender Segregation in Vocational Education* (Comparative Social Research, Vol. 31), Emerald Group Publishing Limited, Leeds, pp. 1–22. <https://doi.org/10.1108/S0195-631020150000031023>.
- Reisel, L. & Brekke, I. (2013). *Kjønnssegregering i utdanning og arbeidsliv. Status og årsaker*. ISF-rapport 2013:04. <http://hdl.handle.net/11250/177429>.
- Seehuus, S. (2019). Social class background and gender-(a) typical choices of fields of study in higher education. *The British Journal of Sociology*, 70(4), 1349–1373. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12668>.
- Solheim, J., & Teigen, M. (2006). Det kjønnssegregererte arbeidslivet-likestillingens snublestein?. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 2(3), 5–20. <https://kjonnsforskning.no/nb/tidsskriftet/2006/3/arbeidsliv>.
- Teigen, M. & Eggebø, H. (2017). «Debatt: I politikken har klima samme vikeplikt som likestilling», Kilden: kjønnsforskning.no. <http://kjonnsforskning.no/nb/2017/12/klima-samme-vikeplikt-som-likestilling>.
- Proba (2020). Utredning om rekruttering av menn til helse- og omsorgssektoren. Rapport nr. 2020-6. Proba. <https://proba.no/wp-content/uploads/Rapport-2020-6-Menn-i-helse-og-omsorgssektoren.pdf>.
- Skjeie, H., & Teigen, M. (2005). Political constructions of gender equality: Travelling towards... a gender balanced society? *Nordic Journal of Women's Studies*, 13(03), 187–197, <https://doi.org/10.1080/08038740600590>.
- Østbakken, K.M., Reisel, L. Schøne, P. & Barth, E. (2017). *Kjønnssegregering og mobilitet i det norske arbeidsmarkedet*. Institutt for samfunnsforskning. 2017:9, Oslo. <http://hdl.handle.net/11250/2467872>.